

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., доцент Ю. О. Асєєва

(підпис)

«____» _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____

(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Практична психологія» _____

(назва освітньої програми)

На тему: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЧНОЇ
ОСОБИСТОСТІ»**

Виконавець:

студентка 6 курсу 61П групи
факультету ФЕУП

Пруднікова Ірина Вікторівна
/підпис/

Науковий керівник:

д. філос. зі спеціальності «Психологія»,
ст. викладач кафедри МППП

Бабчук Микита Ігорович
/підпис/

Одеса -2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРЦИСИЗМУ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1. Поняття нарцисизму у психологічній науці.....	6
1.2. Основні підходи до вивчення нарцисичної особистості у вітчизняній та зарубіжній психології.....	12
1.3. Властивості особистості, що визначають прояв нарцисизму.....	17
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАРЦИСИЗМУ ОСОБИСТОСТІ.....	22
2.1. Організація емпіричного дослідження.....	22
2.2.Методики, спрямовані на вивчення нарцисизму.....	23
2.3. Взаємозв'язок між показниками нарцисизму та особистісними рисами, які визначають його прояви.	31
2.4.Кореляційні зв'язки показників нарцисизму та емоційності.....	33
2.5.Вивчення співвідношення між показниками нарцисизму та індексу життєвої задоволеності.....	36
2.6.Специфіка співвідношення показників нарцисизму і локусу контролю ...	41
2.7.Аналіз взаємозв'язків між показниками нарцисизму та факторами особистості.....	45
2.8.Психологічні особливості нарцисизму особистості.....	50
Висновки до другого розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	67
Список використаних джерел	71

ВСТУП

Актуальність дослідження. Масштабні соціокультурні зміни, які відбуваються в нашій державі, сприяють розвитку індивідуалізму в різноманітних аспектах життя та підсилюють нарцисичні тенденції сучасного суспільства. Це призводить до формування в суспільстві певної впливової групи, яку нині сприймають як норму, яка формує погляди незалежної особистості, її автономію та спрямованість на власне благополуччя. Однак багато моральних орієнтирів не враховуються, що сприяє виникненню байдужості до зовнішніх подій та концентрації на собі (Д. Фельдштейн. Несправедливо, що дослідники називають сучасну епоху епохою нарцисизму (Х. Вал). Порожнеча або нарцисизм (Дж. Липовецький), сучасна культура впевнена (А. Лоуен; Кр. Леш), а нинішнє покоління – покоління «Я» (С. Роуз).

Останнім часом у психології активно обговорюється питання психологічної природи та сутності нарцисизму (Ю. Соколова, Н. Дмитрієва, Т. Короленко, Л. Стародубцева, О. Чечельницька, В. Зимін, С. Пулвер, А. Пулвер, Ф. Родевальт): «нарцисизм» більше не є загальноприйнятим терміном, і він розглядається дослідниками крізь призму їхніх методологічних підходів.

Неповний рівень розробленості феноменологічних аспектів нарцисичних проблем стимулює розвиток емпіричних досліджень у зарубіжній психології (С. Гослінг, Т. Штук, Б. Вардецькі, К. Ріттер, Ч. Ламмерс, Дж. М. Твенге, С. Конрат, К. Мундт, Дж. Д. Фостер, А. Брунелл, В. Джентрі, Т. Олтманнс, Р. Солан, Г. Аммон, Г. Дж. Фюїке, Г. Голдман, К. Гелсо, С. Томас, Б. Дж. Бушман тощо). Особлива увага приділяється клінічним дослідженням у вітчизняній психології (Є. Соколова, О. Чечельницька, А. Холмогорова, Н. Сотнікова, В. Дворщенко), які визначили основну тему – «Психологічні особливості нарцисичної особистості».

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей нарцисизму особистості.

Завдання дослідження:

1.Провести теоретичний аналіз наукових досліджень з проблеми нарцисизму особистості.

2.Підібрати методики діагностики нарцисизму, задоволеності життям, локусу контролю, емоційності, властивостей особистості і провести емпіричне дослідження.

3.Вивчити психологічні особливості нарцисизму особистості. Надати психологічний портрет.

Об'єкт дослідження – нарцисизм особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості нарцисизму особистості.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: основні положення психологічних підходів до вивчення нарцисизму: психодинамічного (З.Фрейд, Х.Кохут, С. Шон, Д.Хломов, О.Кернберг, Х.Вандер-Вальс, Н.В.Антонова та ін.); екзистенційно-феноменологічного (Е.Husserl, М.Heidegger, Butt, Holland, Sartre, К.Роджерс, Л.Бісвангер та ін.); соціально-конструктивістського (Т.Парсонс, К.Леш, Дж.Ваттімо, І.Гофман, Н.Полякова та ін.); окремі положення концепцій і теорій нарцисизму в зарубіжній психології (С.Morf, F.Rhodewalt, R.Raskin, С..Hall, S.Akhtar, J..Thompson, E.Ronningstam, J.Gunderson и др.); розробки вітчизняних психологів у галузі нарцисизму (Є..Соколова, В.Шадріков, Ц.Короленко, Н.Дмитрієва, Є.Лечельницька, О.Шамшикова, С.Соколов та ін.); уявлення про риси особистості (Г.Олпорт, Р.Кеттелл, О.Еткінд, Е.Phares, W.Chaplin та ін.); підходи до дослідження психічної норми особистості (О.Ануфрієв, М.Бачериков, Б.Братусь, Л.Сиготський, С. Нартова-Бочавер, І.Погодін, С.Семічев, В.Слободчиков, М.Штиков та ін.).

Незважаючи на достатню кількість досліджень нарцисизму, аспект виокремлення його чинників практично не вивчався. Зазначене і сприяло визначенню теми нашого дослідження.

Методи дослідження: Теоретичний: науково-психологічний аналіз література вітчизняних та зарубіжних дослідників з процитованої теми та узагальнення отриманої інформації: спостереження, інтерв'ю, тест; Психоаналітичний комплекс складається з наступних методів: «Тест оцінки нарцисизму» (за матеріалами В. Вуда, Н. Залуцької, А. Вукса); «Тестування рівня суб'єктивного контролю» (Є. Бажин із співавторами). «Тест індексу задоволеності життям – ІЖУ» Н. Паніною; «Тест чотиристоронньої чутливості» О. Саннікової; «Методологія багатфакторного дослідження особистості» Р. Кеттела; математичні та статистичні методи. кількісний (відносний) та якісний аналіз обробки отриманих даних. SPSS 13.0 Програма Windows для кореляційного аналізу.

Вибірку дослідження склали студенти Одеського національного економічного університету. Всього було охоплено 51 студент у віці від 18 до 22 років.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, списку використаних джерел, додатків. Зміст роботи викладено на 77 сторінки. Робота містить 9 таблиць, 4 рисунки. Список використаних джерел включає 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРЦИСИЗМУ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Поняття нарцисизму у психологічній науці

На основі переосмислення життєвих планів і набутого досвіду, в умовах відсутності єдиних стандартів та норм поведінки, взаємозалежності соціальних зв'язків та розвитку нарцисичних тенденцій у сучасному українському суспільстві починають проявлятися або по-новому трансформуватися певні явища, зокрема і феномен нарцисизму [19].

Нарцисизм (від грец. «narcissus» – ім'я міфологічного персонажа) – це ідеалізація себе, прагнення створити образ бездоганної істоти: розумної, прекрасної, досконалої, а також постійний пошук підтвердження цієї ілюзії у навколишньому світі [11].

Тема нарцисизму знову і знову виникає в міфі про Нарциса з давніх часів до сьогодення, що дозволяє зрозуміти, як зміст цього феномену вписується в історичний спадок європейської культури. Існують також інші інтерпретації легенди. У раціоналістичному варіанті канону акцент робиться на зарозумілість і пиху Нарциса. Павсаній звертається передусім до уяви, тоді як Лукіан вводить поняття *vanitas* (суєтності), пов'язане з природною красою Нарциса, а Климент Олександрійський застерігає від небезпечного захоплення тимчасовою красою, що супроводжує зміни у самовідчутті особистості та суспільства загалом.

Формування сучасних наукових уявлень про нарцисизм розпочалося з представників глибинної психології. У психоаналізі цей термін вперше застосував З. Фрейд у 1910 році для опису лібідозних процесів, зосереджених не на інших об'єктах, а на власному "Я". За словами основоположника психоаналізу, він запозичив концепцію самозображення у П. Некке, який описав нарцисизм як перекручене сприйняття дорослої людини, що задоволення від свого тіла отримує, не спрямовуючи його на інший об'єкт.

Аналізуючи наукові дослідження, можна сказати, що ідентичність як психологічне поняття була вперше представлена З. Фрейдом у праці «Вступ до нарцисизму» (1914). Автор визначив п'ять клінічних аспектів, які проявляються в повсякденному житті людини і підтверджують існування нарцисизму як психологічного явища. Пізніше З. Фрейд розглядав це явище як особистісне та клінічне, визначаючи його як стан, коли людина повністю зосереджена на собі. Він вважав нарцисизм необхідною стадією розвитку і підкреслював, що здоровий нарцисизм є невід'ємною частиною нормального формування особистості. Після Фрейда концепцію нарцисизму досліджували такі вчені, як К. Спанумінд, К. Хорні, Б. Мур, Д. Снідекор, Х. Кохут, М. Кляйн, Х. Розенфельд, К. Абрахам, Дж. Рів'єр, О. Кернберг та інші.

Дж. Гардуно, О. Кернберг, Х. Кохут, Т. Міллон, А. Купер дійшли висновків щодо можливості розгляду нарцисизму в рамках сучасних теорій особистості. Р. Олпорт, Р. Кеттелл, Е. Дж. Фарес, У. Чаплін розглядали його як особистісну рису. У наукових працях виділяються різні підходи до дослідження ідентичності: від «класичних» до тих, що ґрунтуються на когнітивних аспектах. Можливість створення психоаналітичного інструментарію для дослідження особистості дозволяє стверджувати, що ідентичність – це складне явище, яке непросто піддається емпіричному вивченню.

Науковець О. Кернберг розглядав нарцисичний розлад особистості як прикордонний стан розладу особистості. Х. Кохут підкреслював, що для нормального розвитку дитини необхідне задоволення її потреб у незалежності та самосприйнятті з боку батьків, щоб дитина могла знайти подібність між собою та іншими важливими людьми в житті. Якщо батьки не відповідають на потреби дитини або занадто сильно стимулюють її, це може призвести до розвитку нарцисичної чутливості, яка не є патологічною, але має ознаки хворобливої аномалії через затримку психічного розвитку. Кохут вважав, що основною причиною формування нарцисизму є емоційна неспроможність батьків зрозуміти дитину та прийняти її почуття. Така батьківська

неспроможність породжує у дитини ідеалізований образ, що не знає обмежень і є нереалістичним [52].

На думку Х. Хензелера, у нарцисичного індивіда поєднуються «три рівні емоцій: зовнішнє заперечення сенсу й самопізнання, за якими ховаються прихована заздрість та незадоволена потреба в любові та турботі» [59].

За результатами досліджень закордонних авторів, феномен нарцисизму залишається одним із найменш визначених. Відсутня єдина думка щодо сутності нарцисизму, його проявів, природи та механізмів. Також немає єдності щодо його структурної ролі: чи є нарцисизм самостійною структурою, або представляє інші інтрапсихічні утворення, чи може він бути патологічним, або ж мають місце здорові форми нарцисизму. Позиції дослідників значно різняться як з погляду суб'єктивного сприйняття нарцисичної структури, так і з точки зору її тісного зв'язку із самооцінкою, емоційним добробутом, почуттям власної гідності та самоповагою [9].

Розробки вітчизняних науковців у галузі нарцисизму спрямовані на те, щоб запропонувати шляхи формування єдиних визначень цього поняття (О. Соколова, В. Шадріков, Т. Короленко, Н. Дмитрієва, О. Шамщикова та ін.). Поняття нарцисизму як психічного стану особистості досліджували О. Прохоров, Ю. Сосновікова, Є. Ільїн, Л. Куликов, В. Панов та інші. Також вивчалися методи аналізу психічної норми нарцисизму (Л. Виготський, Б. Братусь, В. Панков).

Велику увагу дослідники приділяють вивченню нарцисизму як особливого типу внутрішньої психічної структури в дитинстві, яка визначає характер розвитку Его в творчості, але не наявна в реальній психічній діяльності [16].

У науковій літературі простежується зв'язок нарцисизму з прагненням до переваги, що дозволяє виявити психологічні особливості світогляду нарцисичних особистостей. Згідно з цим, стосунки нарцисичних індивідів із оточенням відзначаються формальністю, поверховістю контактів та конкурентністю у боротьбі за ресурси чи бажані об'єкти [19].

Зв'язок між нарцисизмом та перфекціонізмом є ще більш очевидним. У сучасній психології цей зв'язок розкриває Ю. Свинаренко, вводячи поняття нарцисичного перфекціонізму, що означає залежність від культу досконалості [41].

Нарцисизм – це універсальна й важлива складова здорової самооцінки. Він виконує функцію захисту, підтримує інтеграцію та структурну цілісність, забезпечує стабільність і позитивне емоційне забарвлення особистості.

Надмірний нарцисизм особистості негативно впливає на якість життя людини, її взаємини з іншими та характер професійної діяльності. З цієї причини люди з нарцисичними рисами часто болісно, а іноді й агресивно, реагують на критику, що пов'язано з проблемами у самосприйнятті та внутрішньою агресією, яка, своєю чергою, впливає на їхні стосунки з оточенням. Також у цих людей рідше виникають вікові кризи та зміни в екзистенційній сфері, а також можуть з'являтися серйозні труднощі у формуванні близьких стосунків. Таким чином, нарцисизм потребує розвитку окремих аспектів ідентичності. Діяльність людей з крайнім рівнем ідентичності супроводжується проблемами у творчості, завищеними очікуваннями та не завжди відповідними результатами [49].

Проблема нарцисизму залишається однією з центральних у глибинній психології. Якщо вийти за межі загального уявлення про нарцисичну особистість як егоцентричну, тобто зосереджену лише на собі, можна краще зрозуміти, чому нарцисичні риси відіграють значну роль у психотерапії. Сучасне психологічне консультування часто стикається з нарцисичними проявами, що пояснюється популярністю нарцисичної моделі особистості у сучасному суспільстві. Це привертає увагу психологів, зокрема тих, хто виявляє великий інтерес до внутрішнього світу людини.

Нарцисична турбота про власне «я» та його благополуччя є серйозною проблемою для осіб, які постійно потребують підтримки та схвалення з боку інших. Реальне або уявне самовдосконалення не приносить задоволення

нарцисичній людині, доки вона не отримає безпосереднього підтвердження своєї досконалості в тій чи іншій формі.

Нарцисичних людей можна легко розпізнати за певною поведінкою. Їм притаманна виражена віра у свою винятковість, фантазії про всезнання та всемогутність, інтенсивність яких варіюється залежно від глибини психопатології. Додаткові симптоми включають від духовної ейфорії (через завищену самооцінку) до розчарування, депресії або так званої «люті через самооцінку», коли вони відчують, що їхня самооцінка недооцінена.

У психології виділяють нормальну, патологічну та злякисну форми нарцисизму. Фізіологічний нарцисизм, що виникає на ранній (нарцисичній) стадії психічного розвитку, проявляється як природна заклопотаність власною значущістю, потребою визнання індивідуальності та поведінки. При цьому такі люди не страждають від підвищеної тривожності та не схильні пов'язувати зовнішній світ зі своєю самооцінкою. Досягнення інших не становлять для них загрози, і вони можуть адекватно оцінювати інших і довіряти їхній думці про себе.

Патологічна форма ідентичності часто асоціюється з недостатньою самоповагою та заниженою самооцінкою. Через надмірно суворе суперого ці особи можуть відчувати себе самотніми, нікчемними й негідними любові та уваги. Їм властива постійна потреба у підтвердженні власної значущості. Демонстративне знецінення оточуючих як холодних, аморальних, підозрілих та зарозумілих, ідеалізація власного «я» та відчуття переваги над іншими ведуть до формування «великого Я», якого вони дотримуються, хоча цього їм недостатньо. Такі люди дуже залежні від думок і суджень інших, не терплять критики та побоюються похвали. Їхня самооцінка схильна до крайнощів: або надто завищена, або занижена, що викликає постійні сумніви у собі. Ці коливання зумовлені несвідомими внутрішніми конфліктами, тоді як причину проблем вони схильні бачити в соціальному оточенні чи референтній групі.

Злякисна ідентичність проявляється у неспроможності особистості зосередити свою любов на іншому об'єкті, оскільки симпатія до іншої людини

забирає її лібідо від власного «я». Злоякісний нарцисизм повністю заміщує усі бажання нарцисичними ілюзіями. У цьому випадку спотворення дійсності є результатом «добре налаштованої» системи психологічних захисних механізмів, що оберігають нарцисичний рівень та цілісність образу «я».

Різницю між нормальною, патологічною та злоякісною самооцінкою, а також належність клієнта до певного рівня особистісної організації можна визначити за характерною манерою реагування на образи. Нарциси дуже вразливі й рідко реагують адекватно на приниження; вони можуть проявляти терпимість або прийняття, які супроводжуються неприйняттям власної самооцінки, або активно використовують заперечення та ідеалізацію. Вони застосовують всемогутній контроль («Достатньо лише захотіти»), що є патологічним способом реагування на образи, ґрунтуючись на фантазії про можливість зберегти високу самооцінку, уникнувши нарцисичного розпаду ціною відмови від «існування взагалі» [64].

Недбалий підхід батьків до дітей, приниження, жорстокість, насильство та суперечлива поведінка також мають вагомий вплив на формування ідентичності. Такі нарциси бояться глибоких відносин у дорослому житті. Коли їхнє «я» зазнає краху і замінюється образом, який має викликати захоплення у всіх, вони бояться повністю втратити себе в стосунках із партнером. Через це нарциси схильні до садистичних тенденцій: вони часто принижують і занижують самооцінку партнера як у теорії, так і на практиці. Зростаючий інтерес до феномену нарцисизму стимулює проведення численних досліджень, проте сам феномен досі залишається одним з найбільш невизначених. Немає єдиного підходу щодо сутності поняття нарцисизму, його проявів, характеристик, природи й механізмів.

Отже, нарцисизм розглядається дослідниками як комплексна особистісна риса, що включає в себе надмірну орієнтацію на себе, потребу в постійному визнанні і захопленні, а також відсутність емпатії до інших. Він може бути як адаптивним, так і дезадаптивним, залежно від рівня вираженості та контексту. В психології нарцисизм часто пов'язують із завищеною

самооцінкою, схильністю до маніпуляцій, а також з проблемами в міжособистісних взаєминах, такими як поверхневі стосунки та труднощі в емоційному контакті з іншими людьми.

Дослідники виокремлюють різні форми нарцисизму, зокрема: грандіозний нарцисизм, коли людина відчуває себе особливою і вважає, що заслуговує на особливе ставлення; соціальний нарцисизм, який проявляється в прагненні до статусу і визнання в соціальному середовищі; уразливий нарцисизм, який характеризується внутрішнім відчуттям меншовартості, яке приховується за фасадом самозвеличення.

Водночас нарцисизм може мати різний вплив на психічне здоров'я особистості: від позитивного ефекту на самооцінку і мотивацію до серйозних порушень у вигляді тривожності, депресії, а також складнощів у міжособистісних стосунках.

1.2. Основні підходи до вивчення нарцисичної особистості у вітчизняній та зарубіжній психології

Сучасне наукове розуміння нарцисизму почало формуватися завдяки дослідженням представників глибинної психології. Зокрема, З. Фрейд розглядав нарцисизм як важливий етап становлення особистості й вважав, що здоровий нарцисизм є необхідною складовою нормального розвитку. Х. Кохут та О. Кернберг підкреслювали, що гармонійний розвиток особистості потребує, щоб оточення відповідало її нарцисичним потребам. За відсутності цього задоволення, на думку вчених, може виникнути нарцисична вразливість [53].

Психологічний підхід особливо акцентував увагу на несвідомих думках, емоціях та захисних механізмах, спираючись на дослідження З. Фрейда, Х. Кохута та О. Кернберга. Основна ідея цього підходу полягає у тому, що середовище в ранньому дитинстві істотно впливає на розвиток особистісної структури. Внутрішнє сприйняття світу є результатом емоційного

формування, а самі ці внутрішні процеси, названі «психічними реаліями», поступово починають керувати мотивацією й поведінкою дитини, її розумінням та інтерпретацією подій навколо. Дослідники, які дотримуються цього підходу, відзначають, що нарцисичні особистості мають перебільшене, ідеалізоване та спотворене сприйняття себе. Ментальна реальність, сформована з поєднання свідомих і несвідомих ідей та переживань, взаємодіє з набутим досвідом і впливами зовнішнього середовища. Спотворення сприйняття виникає для уникнення страху й захисту від болю реальності. Люди створюють власний варіант світу, який зменшує цей біль до прийняттого рівня, хоча такий захист часто призводить до нових труднощів. Тривога є свого роду сигналом, що базується на попередньому травматичному досвіді або очікуванні розчарувань. Вона може бути зумовлена зовнішніми обставинами або ж бути відображенням внутрішніх конфліктів.

Х. Кохут інтерпретував нарцисизм через категорію «Я», вбачаючи його як прояв самовираження. У ході досліджень він зробив висновок, що важливий аспект нарцисичного прояву пов'язаний із дефектами его [52]. Екзистенційно-феноменологічний підхід розглядає ще один важливий аспект – вплетення «Я» в систему життєвого досвіду. З точки зору екзистенціалістів-феноменологів, ми не лише розуміємо світ, але й відчуваємо його та відчуваємо зв'язок з іншими людьми. Центральна категорія екзистенціальної феноменології наголошує на невіддільності існування від суб'єктивного досвіду. Без розуміння цього суб'єктивного досвіду неможливо досягнути, що людина відчуває та як вона сприймає свої переживання. Екзистенціалісти досліджують суб'єктивний досвід, зосереджуючись на динаміці особливостей людського існування та його формування. Основні риси цього підходу включають:

1. Людина визначає себе через суб'єктивний досвід світу.
2. Людина активно впливає на світ.
3. Людина має рефлексивне усвідомлення [60].

Основою виникнення соціального конструктивізму є ідея, що суспільство та культура формують соціальну природу людини, надаючи їй

значення та сенс. Таким чином, соціальна реальність і міжособистісні відносини розглядаються як сукупність поглядів, переконань та цінностей, що не зводяться до матеріальних умов та характеристик. У процесі взаємодії між людьми, комунікації та інших форм соціальної взаємодії відбувається формування розуміння понять і сенсу явищ реальності.

У сучасному конструктивізмі соціальні аспекти конструктивізму розглядаються в різних напрямках, зокрема у соціальному конструктивізмі [54].

Одним із ключових методів визначення місця самосвідомості у структурі особистості є телецентричний підхід, який орієнтований на визначення природи фізичного "Я". Усвідомлення своєї фізичної сутності (таке як усвідомлення форми тіла, зовнішнього вигляду, статі) – це процес, під час якого людина сприймає віддзеркалення власного образу у зовнішньому світі та у взаємодії з іншими людьми. Процес усвідомлення свого природного "Я" обумовлений потребами і взаєминами суб'єкта як особистості, що формує самосвідомість як складний, динамічний процес знань та взаємодії, когнітивних та емоційних зв'язків.

Зв'язок між нарцисизмом і перфекціонізмом є досить очевидним. Така схожість цих явищ проявляється в сучасній психології, зокрема в дослідженнях Андерсона, який пропонує термін "нарцисичний перфекціонізм", що означає залежність від культу досконалості [49]. Нарцисизм – це універсальний та необхідний елемент здорової самооцінки. Його роль полягає у захисті, інтеграції та підтримці структурної цілісності, стійкості та емоційного позитивного налаштування особистості. Однак надмірний нарцисизм негативно впливає на якість життя, на відносини з іншими людьми та на характер діяльності. Через це нарцисичні особистості болісно, а іноді й агресивно реагують на критику, спричинену проблемами у самосприйнятті та самоагресії, що впливає на взаємини з оточенням. Крім того, аутистам складно переживати вікові кризи, зміни в екзистенційних аспектах життя та налагоджувати особисті стосунки. Таким чином, нарцисизм

потребує розвитку певних аспектів "Я-концепції". Діяльність людей із завищеною самооцінкою характеризується труднощами у творчих процесах, постановці цілей та досягненні успіху [50]. У сфері міжособистісних взаємодій навіть самостійні люди стикаються з проблемами: роздратуванням з боку інших, неспроможністю нарцисичних особистостей створювати гармонійні відносини та інтегруватися в соціальні групи [48].

Проблема нарцисичних рис у здорової особистості [19], яка сприймає прояви нарцисичних характеристик у межах психічної норми, розглядає нарцисичні риси як сукупність стабільних поведінкових рис у різних ситуаціях: завищену самооцінку, схильність до фантазій про необмежений успіх, віру в власну привілейованість, відсутність співчуття, заздрість до чужих успіхів, зарозуміле ставлення. Ці риси можуть проявлятися по-різному у різних людей, бути змінними і мають значну описову силу як складові нарцисичної частини структури особистісного розладу. На думку автора, здорова самосвідомість є універсальною та важливою частиною самосприйняття, існує як безперервна система, визначаючи напрямок діяльності особистості і функціонуючи як несвідома частина самосистеми особистості. При спотворенні розвитку особистості формується певна полярність, коли може переважати один із двох режимів – "взаємини з іншими людьми" чи "пошук себе". Ці відносини відображають фундаментальний імпульс прагнення до досконалості, що є характерним для нарцисизму та апокаліптичних імпульсів.

Проблема нарцисичних рис у здорової особистості полягає в тому, що ці риси можуть бути як адаптивними, так і дезадаптивними в залежності від їхнього рівня вираженості. У здоровій особистості наявність певного рівня нарцисизму може бути корисною, оскільки це дозволяє підтримувати високий рівень самооцінки, впевненість у собі та здатність до саморозвитку. Така людина може мати здорові прагнення до досягнень, пошук визнання своїх успіхів і бажання отримати повагу від оточуючих, що мотивує її до розвитку і реалізації своїх потенціалів.

Однак, коли ці риси виходять за межі здорового рівня і набувають ознак надмірної самовпевненості, схильності до маніпулювання оточенням або потреби в безперервному захопленні, це може привести до проблем у міжособистісних взаєминах та соціальній адаптації. У таких випадках нарцисичні риси можуть проявлятися в:

- Нездоровій залежності від зовнішнього визнання: особистість може постійно шукати підтвердження своєї важливості від інших, що викликає тривогу та нестабільність.

- Низькій емпатії: через надмірну орієнтацію на себе, така особа може мати труднощі з розумінням почуттів і потреб інших людей.

- Проблемах у стосунках: через маніпуляції або використання оточення для досягнення власних цілей, такі особи можуть мати поверхневі або навіть токсичні взаємодії.

Отже, наявність нарцисичних рис у здоровій особистості може бути корисною до певного рівня, однак, якщо ці риси виходять за межі здорової самооцінки і прагнення до досягнень, вони можуть спричинити психологічні труднощі, проблеми в стосунках та порушення емоційної рівноваги. Важливо, щоб людина мала змогу контролювати ці риси та вчасно коригувати їх, аби уникнути негативних наслідків для психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Таким чином, нарцисизм виконує роль характеристики самовідчуття особистості, яка прагне самоствердження. Він є важливим компонентом процесу самопізнання і саморозвитку, оскільки допомагає людині будувати впевненість у собі та визначати свої цілі й межі. У здорових рівнях нарцисизм дозволяє людині реалізовувати свій потенціал, досягати успіхів, підтримувати високу самооцінку і прагнути до визнання з боку оточення. Однак коли прагнення до самоствердження стає надмірним, нарцисизм може перерости в деструктивні риси, що ускладнюють стосунки з іншими людьми та призводять до емоційних і соціальних проблем. Це може проявлятися в постійній потребі в зовнішньому підтвердженні своєї значущості, відсутності емпатії до інших і

сприйнятті себе як виняткової особистості, що не підлягає звичайним соціальним нормам. Тому важливо, щоб нарцисизм залишався в межах здорового рівня і не перетворювався на руйнівну силу, а допомагав особистості розвивати адекватне саморозуміння та конструктивно взаємодіяти з оточенням.

У межах психічної норми нарцисизм виявляється як зміни у нарцисичних симптомах, спричиняючи однобічність у континуумі "Я-маленьке – Я-велике", а також поляризацію самосвідомості у відносинах "з іншими людьми" та "у пошуках себе" [44].

1.3. Властивості особистості, що визначають прояв нарцисизму

Завдання вивчення явищ стихій є одним із найважливіших для розуміння механізмів, що визначають формування психічних процесів у свідомості. Одразу постає питання визначення та сутності цього терміна. Згідно зі словником психології, фактор – це статистична категорія, яка трактується як причина численних випадкових змін параметрів, явищ тощо [33]. Поняття фактора дозволяє стверджувати, що кожна людська реакція, вся система її внутрішнього життя формується під впливом особистих якостей і соціального досвіду, потреб, мотивацій та установок, що відображаються в її свідомості безпосередньо [35].

Оперативне визначення нарцисизму за підходом О. Кернберга описує нарцисизм як поняття, що варіюється від норми до патологічної форми залежно від ступеня виразності нарцисичних ознак та інтенсивності розладу особистості, що вони спричиняють. Ця концепція спирається на роботи Р. Розенфельда, який розглядав нарцисичну ідентичність як норму та патологію і пов'язував її з гіпотезою З. Фрейда, що людина може мати більший чи менший рівень егоцентризму. Як зазначає А. Похилко, проблема нарцисичних рис у сучасних людей привертає дедалі більше уваги через їхнє зростання в усьому світі [55].

О. Кернберг, базуючись на особливостях нарцисичної особистості, визначає нарцисизм як підвищене самовідчуття та занепокоєння питаннями самооцінки (театральність, емоційність). Синдром нарцисизму може проявлятися у стабільній поведінці, яка зберігається принаймні шість місяців [55].

Тим часом, дослідники, такі як Е. Роннінгстам, Дж. Гундерсон, Т. Мілон та інші, розглядають його як відповідь на загрозу цілісності самооцінки особистості. Ці хронічні стани досі трактуються як варіанти психічної норми, коли рівень нарцисизму не сягає показників патології. Деякі ключові ознаки нарцисизму включають почуття винятковості, заглиблення у фантазії, впевненість у своїй унікальності, потребу в постійній увазі, очікування особливого ставлення, відсутність емпатії, насиченість емоційними переживаннями, зухвалість і зарозумілу поведінку, що формують структуру нарцисичної особистості [57].

Останніми десятиліттями в академічних дослідженнях вітчизняної психології з'являється все більше робіт, що присвячені нарцисизму [39, 40, 42], які виходять за межі психопатології (наприклад, здоровий нарцисизм, лідерство, дитячий та підлітковий нарцисизм, захисні та компенсаторні механізми нарцисизму тощо). Подібні дослідження на українському матеріалі досі майже відсутні, що обумовлено насамперед браком стандартизованих діагностичних методик.

У сучасній зарубіжній психології існують різні класифікації основних типів ідентичності, зокрема за версіями Д. Файна, У. Іоффе, Дж. Сендлера, а також у сучасній інтерпретації Х. Галло [53]. У контексті першого підходу (позиція Х. Когута) нарцисизм розглядається як невід'ємна частина нормального розвитку особистості, а не як виключно негативна риса. Теорія Когута відрізняється від класичного психоаналізу, пропонованого З. Фрейдом, тим, що приділяє менше уваги структурі "Ід", "Его" та "Супер-Его", фокусуючи увагу на нарцисичному ядрі особистості. Нарцисизм у цій моделі

розглядається як спосіб реалізації та пізнання себе на феноменологічному рівні.

1. В основі майбутньої Я-концепції (відповідної дитячому та підлітковому віку) лежить психологічний розвиток та розвиток особистості. завжди бути в центрі уваги та постійно шукає схвалення інших людей, це не може привласнити.

2. Стійка автономія. Цей термін був запропонований для опису ідентичності, яка зустрічається в меншій мірі, ніж очікувалося. у розвитку Еґо. Ця точка зору яскраво відображена в метафорі Н. Мак-Вільямса про здоровій, але хворій рослині, де розвиток у критичний період життя затримувався через недостатнє зрошення та освітлення [56].

Добробут людини залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, включно з професійними та особистими аспектами. Нарцисичні прагнення та бажання властиві кожному, але вони є здоровими лише тоді, коли не набувають надмірного значення в житті людини.

Попри те, що поняття "нарцисизм" залишається одним із найбільш неоднозначних у сучасному психоаналізі, його конструктивна форма проявляється як своєрідна форма самоповаги і позитивного ставлення до різних аспектів життя, що супроводжується високою самооцінкою, здатністю вирішувати складні ситуації та стійкістю до зовнішнього тиску. Однак існує й інша форма, яку називають дефіцитним нарцисизмом – це невміння людини відчувати внутрішнє задоволення і формувати цілісне бачення своєї особистості. Такі люди часто залежать від оцінок інших, вирізняються конформізмом і пасивністю. Деструктивний нарцисизм характеризується нездатністю людини адекватно і реалістично оцінювати себе. У таких випадках виникає патологічна потреба в постійній увазі та підтвердженні власної значущості, що заважає будувати глибокі та надійні відносини. В контексті дегенеративної ідентичності варто зазначити, що вона є ще й руйнівною. Цей розлад може проявлятися як аутизм, манії, параноїдальні

реакції та психічні розлади. У таких випадках фахівці говорять про злякисну ідентичність [41].

Визначити причини нарцисизму складно, але фахівці виділяють кілька груп факторів, які можуть сприяти його виникненню. Більшість дослідників погоджуються, що зародження дегенеративної ідентичності, як і інших форм психічних захворювань, є наслідком раннього виховання. Низька самооцінка в дитинстві може бути результатом неправильного виховання – надмірної поблажливості або, навпаки, жорсткої строгості. Крім того, нарцисичний розлад може розвиватися в дітей, які не отримують достатнього схвалення та підтримки від батьків або, навпаки, є об'єктом надмірного захоплення в родині [39]. Психологи також досліджують інші фактори, що сприяють розвитку нарцисизму, зокрема спадковість, темперамент і стійкість до стресу. Нарцисизм часто зустрічається у підлітків, і хоча він не завжди шкідливий в юнацькому віці, зазвичай стабілізується з часом. Дегенеративна ідентичність може вказувати на психічне захворювання, тому симптоми цього розладу часто проявляються у хворих на шизофренію.

Таким чином, різноманітні аспекти нарцисизму дуже відрізняються. Про наявність психічного розладу можна говорити при появі кількох ознак (не менше п'яти): схильність до фантазій про величезний успіх, славу, фінансові досягнення, увагу з боку протилежної статі. Такі фантазії зазвичай не мають зв'язку з реальністю; постійна потреба в увазі та визнанні оточуючих; перебільшення своєї компетентності, знань і значущості, непохитна впевненість у своїй унікальності, талантах і геніальності, які, на думку такої особи, не оцінені належним чином; схильність его використовувати інших людей.

Висновки до першого розділу

1. За результатами огляду наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних авторів, феномен нарцисизму має елемент невизначеності. Відсутня єдина позиція щодо сутності поняття "нарцисизм," його проявів, природи й механізмів виникнення. Не існує одностайності навіть щодо структурної ролі нарцисизму: чи є він окремою психологічною структурою, відображає інші внутрішньо-психічні утворення або є патологічним явищем, чи можуть існувати його здорові форми. Дослідники мають різні та неоднозначні погляди як на суб'єктивне сприйняття феномену організаційного нарцисизму, так і на питання, з чим найчастіше пов'язана самооцінка: власне оцінювання, ідентичність, повага до цінностей та відчуття власної значущості.

2. На думку психологів, здорову самосвідомість можна розглядати як універсальну та необхідну складову свідомості. Вона існує як континуум різних форм, що визначає напрямок діяльності особистості й функціонує як несвідома частина системи понять особистості про саму себе.

3. У нашому дослідженні ми спираємося на таке визначення: нарцисизм – це риса особистості, яка складається з надмірної, неадекватної любові до себе, високої самооцінки та може формуватися під впливом таких чинників: задоволеність життям, ступінь суб'єктивного контролю, емоційність, особливості розвитку характеру.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАРЦИСИЗМУ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Організація емпіричного дослідження

Метою практичної частини нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей нарцисичної особистості.

Для досягнення цієї мети ми визначили наступні завдання:

1. Окреслити теоретичне обґрунтування та розробити план практичного дослідження зазначеної проблеми.
2. Вибрати ефективні та перевірені психоаналітичні методи для дослідження нарцисизму та його взаємозв'язку з іншими рисами особистості.
3. Дослідити взаємодію між нарцисизмом, суб'єктивним контролем, емоційністю, рівнем задоволеності життям і особистісними факторами, які ми визначили як нарцисичні.
4. Визначити та описати психологічні особливості осіб з різними рівнями вираженості нарцисизму.
5. Ключові етапи розвитку практичної частини дослідження включають: підготовку, аналіз та інтерпретацію (статистична обробка та інтерпретація зібраних даних).
6. На підготовчому етапі було обрано сукупність психоаналітичних методів, що відповідають поставленим цілям і завданням.
7. Етап аналізу включає збір емпіричних даних та їх математичну та статистичну обробку, представлену у вигляді таблиць, графіків і діаграм.
8. Останній, третій етап, аналітико-інтерпретаційний, зосереджений на обговоренні та поданні теоретичних і емпіричних даних для психологічного аналізу.

2.2. Методики, спрямовані на вивчення нарцисизму

Першим етапом у нашому емпіричному дослідженні стало обрання методів для діагностики ідентичності. Після ретельного аналізу інструментів психоаналізу ми дійшли висновку, що на поточному етапі розвитку психологічної науки існує обмежена кількість методик, що безпосередньо спрямовані на вивчення складових і особливостей проявів нарцисизму. Серед методів, що використовуються для аналізу цього явища, можна виокремити дві основні категорії:

1. методики, призначені для діагностики різноманітних неврологічних захворювань;
2. методики, спрямовані на оцінку певних рис особистості.

Ось деякі з них:

Методика "ВІК ДІТЕЙ" (автор: Юлія Святенко, психолог, кандидат психологічних наук). Ця методика складається з 48 кольорових карток і використовується для вивчення особистісних характеристик дітей від 4 років і старше. Вона дозволяє визначити емоційний стан дитини, виявити лідерські тенденції, дослідити психологічний клімат в родині та розкрити внутрішні конфлікти, зокрема пов'язані зі страхами і тривогами.

Клінічний опитувальник для діагностики неврологічних розладів (автори: До. Яхін, Д. Менделевич). Цей тестовий опитувальник, створений у 1978 році, застосовується для оцінки стану нервової системи. Він містить 68 питань, що охоплюють такі шкали, як тривожність, депресія, ідентичність, істеричні реакції, obsесивно-компульсивні розлади.

КОН-2006 (автори: Є. Олександрович, К. Класа, Є. Собанський та ін.). Методика включає 243 пункти, що оцінюють рівень невротизму і є більш ефективними для цього аналізу порівняно з іншими опитувальниками. Тест дозволяє оцінити рівень невротизму за кількома шкалами, включаючи нарцисизм, відчуження, ірраціональність і інші фактори.

"Тест оцінки нарцисизму" – клініко-психологічний тест, розроблений Ф.-В. Денеке та Б. Хільгенштоку і адаптований Н.М. Бехтеревою та А.М. Вуксом у 2003 році. Він використовується для оцінки рівня нарцисизму у здорових людей та у пацієнтів із психологічними чи неврологічними розладами.

Методологія EPQ (автор: Х. Ді Ейсенк). Цей тест дозволяє вивчати індивідуально-психологічні особливості особистості та оцінювати рівень вираженості основних рис, таких як екстраверсія, невротизм, психотизм та схильність до досліджень. Методика включає 101 питання та 4 шкали для оцінки цих характеристик.

Методика ЕРІ (автор: Г. Айзенк, адаптація А.Г. Шмєлова). Цей опитувальник спрямований на вивчення індивідуальних особливостей особистості. Він складається з 57 запитань та 3 шкал: екстраверсія-інтроверсія, нейротизм і шкала оцінки чесності відповідей.

Опитувальник шістнадцяти факторів особистості (16ПФ), розроблений Р. Кеттелом, є одним із найбільш розповсюджених методів оцінки психологічних характеристик за кордоном, а також в Україні. Цей інструмент аналізує численні аспекти особистості (шкали, первинні характеристики), виявлені за допомогою факторного аналізу. Кожен фактор складається з декількох ознак, які об'єднані навколо основного елемента.

Методика ЗМІЛ (адаптована версія з ММРІ Л. Собчик). Метод включає такі шкали: 1 – гіперконтроль нервової системи,

2 – песимізм,

3 – емоційна нестабільність,

4 – імпульсивність,

5 – жіночність-мужність,

6 – жорсткість,

7 – тривожність,

8 – особистісні риси,

9 – оптимізм і активність,

10 – соціальна інтроверсія.

Однак, на жаль, більшість застосувань цього інструменту в Україні давно не оновлюються і включають застарілі формулювання, які можуть бути незрозумілі сучасним респондентам. Опитувальники вимірюють нервозність як характеристику особистості, зокрема швидку стомлюваність, емоційну нестабільність, тривожність, агресивність та інші властивості. Іншими словами, аналізуємо нервозність, яка в цьому контексті часто сприймається в вузькому значенні.

У випадку використання опитувальників, де нейротизм розглядається як загальне явище, відповідні шкали містять обмежену кількість підшкал, таких як тривожність, ворожість, депресивні прояви, імпульсивність, ранимість тощо. Це дозволяє зробити висновки щодо структури нарцисизму в теоретичному контексті. Тому для диференціації та детальнішого аналізу особистісних рис, що можуть стосуватися нарцисизму, як феномену, ми вважаємо можливим використання наступних методик: В. Вуд, Н. Залуцька, "Тест суб'єктивного контролю" (Е. Бажин та співавтори), "Індекс задоволеності життям" Н. Бутерброди та О. Саннікова, а також методика багатфакторного дослідження особистості Р. Кеттела.

У нашому дослідженні ми використовуємо наступні методики:

1. «Тест оцінки нарцисизму» (за матеріалами В. Вуда, Н. Залуцької, А. Вукса)

Тест оцінки нарцисизму є діагностичним інструментом, розробленим для вимірювання ступеня сили "Я" (ego strength) у різних категорій дорослого населення. Ця методика дозволяє оцінити рівень нарцисичних рис особистості як у здорових осіб, так і у пацієнтів з різними психічними розладами, такими як неврози, розлади особистості, психосоматичні захворювання, а також у пацієнтів із психозами (поза стадією загострення). Тест може використовуватися для аналізу динаміки психотерапії, проведення

професійного відбору та наукових досліджень. Основною метою тесту є оцінка нарцисичних рис особистості, які пов'язані з почуттям власної значущості, самоповагою, здатністю до самооцінки та сприйняттям свого "Я". Методика дозволяє визначити ступінь вираженості нарцисизму, що має важливе значення у психотерапевтичній практиці, а також для диференційної діагностики психічних розладів. Вона також корисна для оцінки ефективності психотерапевтичного втручання та особистісних змін у процесі лікування. Опитувальник складається з 163 тверджень, які оцінюються за шкалою Ліккерта, де респонденти обирають один із варіантів відповіді, що найкраще описує їхні відчуття або поведінку. Відповіді аналізуються за 18 окремими шкалами, які охоплюють різні аспекти нарцисизму. Методика включає стандартну інструкцію, бланк відповідей та таблицю нормативних значень для ідеально сильного еґо. Це дозволяє порівняти результати респондента з нормативними показниками та оцінити рівень вираженості нарцисичних рис. Високі показники можуть свідчити про надмірно виражене почуття власної важливості та тенденцію до самозамилування, тоді як низькі — про недостатню впевненість у собі та проблеми із самооцінкою. Тест оцінки нарцисизму є універсальним інструментом, який може використовуватися як у клінічній практиці для оцінки стану пацієнтів, так і в наукових дослідженнях. Методика дозволяє отримати глибоке уявлення про внутрішню структуру особистості, її самовідчуття та здатність до адаптації.

2. «Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» автор О.Саннікова

Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності є самооцінним інструментом, розробленим О. Санніковою, на основі модифікованого трьохмодальнісного опитувальника емоційності А. Ольшаннікової та Л. Рабінович. Цей тест використовується для діагностики патернів стійких емоційних переживань, що дозволяє оцінити основні емоційні реакції особистості. Методика призначена для дослідження

емоційних станів дорослих осіб віком від 18 до 40 років. Вона дозволяє виявити домінуючі емоційні реакції та розуміння, як часто та в якій формі людина відчуває певні емоції. Тест використовується як в індивідуальній психологічній практиці, так і в дослідженнях, спрямованих на оцінку емоційного стану та його впливу на поведінку і психологічне благополуччя особистості. Опитувальник складається з 46 питань, які спрямовані на діагностику чотирьох основних модальностей емоційних переживань: (Радість (R); Гнів (Gn); Страх (S); Печаль (Sum)). Кожна з модальностей оцінюється за допомогою 12 запитань, які побудовані так, щоб учасник міг висловити своє відчуття за шкалою відповідей: «безумовно, так», «мабуть, так», «мабуть, ні», «безумовно, ні». Крім того, тест включає 2 дихотомічні питання, які використовуються для уточнення емоційних реакцій респондента. Методика передбачає використання стандартної інструкції, яка пояснює правила заповнення опитувальника. Відповіді учасників фіксуються на спеціальному бланку, де зазначено всі можливі варіанти відповідей. Час для виконання тесту не є суворо обмеженим, зазвичай тестування займає від 40 до 60 хвилин. Це дозволяє респонденту уважно проаналізувати свої відчуття та дати чесні відповіді без поспіху. Методика розрахована на індивідуальне застосування, що дозволяє забезпечити більш точну оцінку емоційного стану. Важливо зазначити, що тест не рекомендується проводити в нетипових, стресогенних умовах, таких як ситуація іспиту або після сильних емоційних подій у житті респондента. Це пов'язано з тим, що стресові обставини можуть викривити результати тестування та вплинути на самооцінку емоційного стану. Результати тесту дають змогу виявити домінуючу модальність емоційних переживань, а також оцінити рівень вираженості кожної з чотирьох емоційних модальностей. Отримані дані дозволяють зробити висновки про емоційний стан респондента та виявити можливі проблемні зони в його емоційній сфері. Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності є зручним та ефективним інструментом для оцінки емоційної сфери особистості. Його можна використовувати як у клінічній практиці для діагностики емоційних

порушень, так і у психологічних дослідженнях, спрямованих на вивчення впливу емоцій на поведінку. Методика дозволяє отримати об'єктивні дані про емоційний стан респондента та допомагає психологу скласти індивідуальну програму корекції та підтримки. «Психодіагностичний чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» є надійним інструментом для оцінки стійких емоційних патернів та аналізу емоційного стану дорослих осіб. Методика дозволяє глибше зрозуміти емоційну сферу респондента, виявити можливі проблеми та спланувати подальшу роботу в контексті психокорекції або терапії.

3. Багатовимірний опитувальник особистості (16-PF) Р.Кеттелла

Багатовимірний опитувальник особистості (16-PF), розроблений відомим американським психологом Реймондом Кеттеллом, є одним із найвідоміших інструментів для оцінки особистісних характеристик. Методика дозволяє дослідити особистість за допомогою 16 основних факторів, які описують індивідуально-психологічні властивості людини. Завдяки цьому опитувальнику особистість оцінюється багатовимірно, з урахуванням різних рис та особливостей поведінки. 16-PF складається з 187 питань, які спрямовані на оцінку різних аспектів особистості. Опитувальник містить питання, що стосуються повсякденної поведінки, емоційних реакцій, соціальної взаємодії та мислення. Результати опитувальника базуються на факторному аналізі особистості, що дозволяє виділити 16 фундаментальних особистісних факторів. Кожен фактор є незалежним і демонструє стійкий зв'язок із приблизно 40 окремими рисами, що дає змогу отримати глибокий та комплексний портрет особистості. Методика Р. Кеттелла є універсальною та надійною, що дозволяє використовувати її в різних сферах психологічної діяльності. Вона застосовується як у клінічній практиці для діагностики психічних станів, так і в організаційній психології для оцінки кандидатів під час відбору на роботу. Також 16-PF широко використовується у наукових дослідженнях для вивчення індивідуально-психологічних відмінностей.

Результати опитувальника відображають індивідуальну структуру особистості, дозволяють оцінити рівень вираженості кожного з 16 факторів та зробити висновки про ймовірні моделі поведінки людини. Високі або низькі показники за окремими факторами пояснюють відмінності в поведінці, уподобаннях та життєвих пріоритетах, допомагаючи зрозуміти, чому люди по-різному реагують на ті самі ситуації.

4. **«Індекс життєвої задоволеності (ИЖУ)»**— розроблено і надруковано у 1961 році (Neugarten A.O). методику було перекладено та адаптовано Н.В. Паніною у 1993 році, що зробило її доступною для використання в локальному контексті. Методика призначена для комплексного аналізу стилю життя, потреб, мотивів, установок та ціннісних орієнтацій особистості, що дозволяє оцінити, які з цих факторів позитивно впливають на психологічний добробут, а які, навпаки, можуть негативно позначитися на загальному стані людини. Опитувальник складається з 20 запитань, які дають змогу оцінити різні аспекти психологічного стану респондента. Усі запитання мають стандартизовану форму, що забезпечує можливість порівняння результатів між різними учасниками дослідження. Відповіді на ці запитання підсумовуються та інтерпретуються за допомогою п'яти основних шкал, що охоплюють різні компоненти життєвої задоволеності. Вона є універсальним інструментом, який може застосовуватися як у дослідницькій психології, так і в практичній роботі, наприклад, у клінічній психології, соціальній роботі, коучингу та психотерапії. Методика є ефективною як для індивідуальної діагностики, так і для аналізу групових тенденцій, що дозволяє використовувати її в різних вікових та соціальних групах. Застосування опитувальника сприяє глибшому розумінню суб'єктивного досвіду людини та її відчуття життєвої задоволеності. Індекс життєвої задоволеності є важливим інструментом для виявлення психологічного благополуччя, що допомагає фахівцям у сфері психології

глибше аналізувати внутрішні стани людини та розробляти ефективні стратегії для покращення її емоційного та соціального благополуччя.

5. Діагностика рівня суб'єктивного контролю (Дж. Роттер), (адапт. Є. Ф. Бажин, Є. А. Голинкіна і А.М.Еткінд)

Методика діагностики суб'єктивного контролю, розроблена Джуліаном Роттером, є одним із найпоширеніших інструментів психологічного оцінювання інтернальності та екстернальності особистості. В адаптованій версії, створеній Є. Ф. Бажиним, Є. А. Голинкіною та А. М. Еткіндом, опитувальник дає змогу оцінити, наскільки людина схильна брати на себе відповідальність за події у своєму житті, а також за обставини, що виникають навколо неї. Це дозволяє зрозуміти рівень сформованості суб'єктивного контролю — психологічного феномену, що характеризує готовність людини контролювати власне життя. Опитувальник містить серію тверджень, що відображають різні життєві ситуації, які потребують оцінки учасника. Респондент повинен висловити свою згоду або незгоду з кожним із тверджень, що дозволяє визначити його позицію щодо власного контролю над подіями. Зазвичай опитувальник складається з декількох підшкал, які дозволяють оцінити різні аспекти суб'єктивного контролю: контроль у сфері досягнень, міжособистісних стосунків, а також у ситуаціях невизначеності. Опитувальник діагностики суб'єктивного контролю є надійним інструментом, який широко використовується в психологічній практиці. Його можна застосовувати як у клінічній психології, так і в організаційній сфері для оцінки лідерських якостей, мотиваційної спрямованості та схильності до відповідальності. Завдяки своїй універсальності, методика підходить для діагностики різних вікових груп та соціальних категорій.

2.3. Взаємозв'язки показників нарцисизму та рис особистості, що визначають його прояви

На початку дослідження ми вирішили провести експериментальне вивчення та гіпотетично розглядали таку рису особистості, як схильність до пригод, як одну з компонент нарцисизму. Це було обумовлено тим, що згідно з сучасними психологічними теоріями, нарцисичні стратегії управління самооцінкою є незалежними складовими, які підтримують психічне здоров'я людини, зазвичай контролюють і регулюють оптимальний рівень самооцінки. Це проявляється у впевненості в своїх сильних сторонах і талантах, визнанні їх, прощенні себе за помилки, отриманні уроків із власних невдач і таким чином збільшенні шансів на успіх у житті. Зазвичай це розглядається в клінічній літературі як частина нарцисичної патології.

Ми вибрали як фактор прагнення до пригод, оскільки психологічний аспект цієї багатогранної риси виявляється у надії на швидкий і легкий успіх, щастя, якщо є приваблива мета, яка не має чітких реальних зовнішніх умов або ресурсів для її досягнення. Завдання, досягнення мети, аналіз можливостей та головний критерій існування цього «казкового» підходу – це невідповідність суб'єктивного сприйняття ситуації об'єктивним фактам. Це також включає розбіжність між намірами та реальними результатами, між очікуваними та фактичними досягненнями. Це явище проявляється у невідповідності між уявленнями про сприятливі умови для легкого досягнення успіху та реальними обставинами, а також між сприйнятими здібностями та реальними можливостями.

Вважається, що людина з нарцисичним ядром має високу самоповагу, схильність до фантазій про безмежний успіх, владу, віру в свою неповторність, потребу в захопленні, почуття переваги, конфлікти в міжособистісних відносинах, відсутність емпатії, заздрість до чужих досягнень, високу самооцінку, зарозумілість, егоїзм, себелюбство та інші риси.

З урахуванням вищезазначеного, ми обрали методи, які відповідають вимогам достатньої валідності та надійності: опитувальник «Нарцисичні риси особистості» О. Шамшикової та Н. Клепікова, що рекомендується для виявлення ключових рис нарцисизму, а також особистісних схильностей, що перебувають у межах норми, а також методику Саннікової О. та Меленчук Н.. Вибірку склали 51 особа – студенти, які навчаються за спеціальністю «Психологія» віком від 18 до 22 років.

Аналіз отриманих емпіричних результатів проводився поступово. Спочатку був здійснений кореляційний аналіз, щоб дослідити характер взаємозв'язку між параметрами Я-концепції та схильністю до пригод. Статистичні дані були оброблені за допомогою програмного забезпечення SPSS 21.0 для Microsoft Windows. В результаті кореляційного аналізу виявлено значущу кореляцію між більшістю показників авантюризму та індексами ідентичності. Наприклад, рівень схильності до авантюризму (AvUst) виявив сильну позитивну кореляцію на рівні 5% з самооцінкою, зокрема з високою самооцінкою (GS) та участю у фантазіях (PF), а також на рівні 5% з нахабною, зарозумілою поведінкою (DP). Когнітивна оцінка пригод (AvKk) продемонструвала позитивну кореляцію з індексом нарцисизму, причому віра в свою унікальність (VSU) мала значну позитивну кореляцію з поглинанням фантазіями на рівні 5%, а також зухвала і зарозуміла поведінка (DP) на рівні 1%. Сприйнятливність до авантур (AvPo) також позитивно корелювала з високою самооцінкою (GS) та вірою у свою унікальність (VSU) на рівні 5%, як і було передбачено. Коефіцієнт контролю та адаптації до пригод (AvKr) показав суттєвий негативний зв'язок із сприйняттям фантазій нарцисичної особистості (PF) на рівні 5%.

Було виявлено значну позитивну кореляцію, яка характеризує самозбереження як компонент пригоди, але подальше використання цих результатів у дослідженнях стало неможливим, оскільки, по-перше, достовірність даних не дозволяла визнати пригоду як елемент нарцисизму, а по-друге, метод оцінки нарцисизму, застосований на пілотному етапі, не

дозволив вивчити численні характеристики нарцисичної особистості. Тому для подальшого аналізу ми застосували метод «Тест оцінки нарцисизму» (за матеріалами В. Вуда, Н. Залуцької, А. Вукса), який використовувався для вимірювання рівня нарцисичної особистості і вивчення відповідних характеристик. Ці параметри впевненості в собі, визначені автором методу, включають внутрішню стабільність, особисту цінність, впевненість у собі тощо, а також контроль над певними факторами.

2.4. Кореляційні зв'язки показників нарцисизму та емоційності

На основі зібраних даних наступним етапом нашого дослідження стало визначення результатів кореляційного аналізу між аспектами ідентичності та емоційності, рівнем задоволення життям, суб'єктивним контролем та особистісними чинниками. Аналіз дозволив виявити значущі зв'язки між зазначеними характеристиками, що дає змогу глибше зрозуміти, як різні компоненти ідентичності та емоційної сфери впливають на суб'єктивне відчуття контролю та загальне задоволення життям. Отримані результати також проливають світло на те, які особистісні риси найбільш суттєво сприяють формуванню позитивної самооцінки та відчуття відповідальності за власне життя, що є важливими чинниками для подальшого розвитку методик особистісного зростання й психокорекції.

Аналіз отриманих результатів дав можливість виявити типи значущих кореляцій між показниками ідентичності та емоційного стану, як це зазначено в таблиці 2.1.

Як видно з таблиці 2.1, певні аспекти самооцінки показали зв'язок з рівнем емоційності.

Індекс NO (безпорадне Я) виявив позитивну кореляцію з індексами Г (гнів), П (сум), при $p < 0,01$, С (страх) при $p < 0,05$, а також з індексами Р (радість) на рівні $p < 0,05$. Негативна кореляція була виявлена на рівні $p < 0,05$. Це може свідчити про те, що особистості з високим рівнем витривалості можуть

відчувати певний страх чи гнів, але здатні зберігати самоконтроль і рівновагу. Вона має схильність бути собою, використовувати моделі поведінки, що супроводжуються проявами різних емоцій.

Таблиця 2.1.

**Значимі коефіцієнти кореляції між показниками
нарцисизму та емоційності**

Показники емоційності		Показники нарцисизму								
		Н1	Н2	Н3	Н5	Н6	Н7	Н12	Н16	Н17
	Р	-298*			-290*	-313*	-339**	-363*		
	Г	445**	656**	349*	302*			597**	341*	435**
	С	283*	323**					339**	284*	403**
	П	517**	464**		385**	298*		469**		338*

Примітка. Подальше використання: 1) коми та нулі будуть пропущені. 2) **значуща кореляція лише на рівні 1%, * - кореляція на рівні 5%. 3) Умовне позначення індексів нарцисизму: Н1: Самобезсилля. Н2: Втрата контролю над емоціями та мотивацією. Н3 - дереалізація, деперсоналізація. Н5 – незначний індекс; Н6 - негативне фізичне "я". Н7 - соціальна ізоляція. Н12 - нарцисичний гнів. Н16 - захист особистості в умовах спільного проживання. Н17 - іпохондричний захист від стресових ситуацій. 4) Скорочення емоційних індексів: П - радість; Г - гнів; С - страх; Р - сум.

Коефіцієнт Н2 (втрата контролю над емоціями та імпульсивність) з усіма емоційними показниками (окрім Р (радість)) виявив статистично значущу позитивну кореляцію на рівні 1%. Взаємодія цих показників вказує на те, що людина з сильною особистістю здатна краще справлятися з втратою самоконтролю та паралізуючими ситуаціями. Всі ці дані свідчать про те, що емоційність допомагає людині мати можливість управляти випадковими змінами психічного стану.

Індекс Н3 (дереалізація, деперсоналізація) виявив значущу кореляцію лише з емоційністю, зокрема з індексом Г (гнів), що вказує на здатність індивіда відсторонюватися від внутрішніх загроз та зберігати гармонію у своєму сприйнятті.

Індекс Н5 (зниження самооцінки) показав позитивну кореляцію з індексами П (сум) при $p \leq 0,01$, Г (гнів) при $p \leq 0,05$, а також негативний зв'язок з П (щастя) при $p \leq 0,05$. Ці кореляції вказують на те, що особистість з високою впевненістю у собі менш залежить від самооцінки, працездатності та соціального успіху інших. Відчуття внутрішньої стабільності дозволяє їй привертати увагу, однак будь-яка невпевненість у своїх знаннях чи здібностях може викликати почуття сорому та тривоги.

Індекс Н6 (негативне фізичне "я") позитивно корелював з П (сум) і негативно з П (щастя) при $p \leq 0,05$, що свідчить про патологічне сприйняття особистих фізичних недоліків. В таких випадках реакцією є співчуття та каяття, а не сором чи вина.

Лише індекс Н7 (соціальна ізоляція) достовірно корелював з П (щастя) на рівні $p < 0,01$, що вказує на підвищену схильність до соціального уникнення для захисту від емоційних травм. В умовах прояву емоцій соціальні стосунки можуть викликати страх контактів.

Індекс Н12 (нарцисичний гнів) показав позитивну кореляцію з індексами Г (гнів), С (страх), П (сум) при $p < 0,01$, а також негативну кореляцію з П (радість) при $p \leq 0,05$ та з П (щастя) при $p \leq 0,05$. Це свідчить про підвищену схильність до захисту особистості, відчуття наявності емоційних резервів гніву та бажання помсти. Агресія в цьому контексті має конструктивний характер і повністю контролюється особистістю.

Значущі позитивні кореляції були виявлені між індексами Н16 (захист співіснування) та Г (гнів), С (страх) при $p < 0,05$. Це свідчить про посилення агресивних імпульсів внаслідок нарцисичного ураження, що відображається у стосунках з іншими людьми.

Індекс Н17 (стресовий захист) показав позитивну кореляцію з індексами Г (гнів), С (страх) при $p < 0,01$, П (сум) при $p < 0,05$, що відображає реакції на загрози, пов'язані з фізичним здоров'ям, та активацію уявлень про порятунок і соціальну підтримку. Водночас, ці емоції можна використовувати як спосіб протистояти агресивним імпульсам, проектуючи їх на фізичну сферу.

Отже, результати кореляційного аналізу між індексами нарцисизму та емоційності показують, що емоції позитивно впливають на формування ідентичності як важливої характеристики особистості. Психологічна адаптація на всіх рівнях відображає загальний стан нарцисичної особистості, для якої характерне відчуття незадоволення життям. Це вказує на те, що емоційні реакції можуть бути як підтримкою, так і перешкодою в процесах самопізнання та розвитку ідентичності, залежно від їхнього характеру. У підсумку, ці емпіричні дані підтверджують висунуту гіпотезу про те, що рівень емоційної стабільності має безпосередній вплив на розвиток особистісної ідентичності та здатність до психологічної адаптації, що в свою чергу визначає задоволення життям і загальний психоемоційний стан особистості.

2.5. Вивчення співвідношення між показниками нарцисизму та індексу життєвого задоволення

Наступним кроком нашого дослідження було вивчення взаємозв'язку між показниками нарцисизму та індексом задоволеності життям. Метою цього етапу було з'ясувати, як рівень вираженості нарцисичних рис впливає на загальну задоволеність життям, а також визначити можливі кореляції між самооцінкою, потребою в захопленні та внутрішнім відчуттям задоволення від власного життя. Попередні результати дозволили виявити значущі зв'язки, які вказують на те, що високий рівень нарцисизму може бути пов'язаний із підвищеними вимогами до зовнішнього визнання, що в свою чергу впливає на відчуття задоволення життям.

Результати значимих коефіцієнтів кореляції між показниками нарцисизму та індексу життєвого задоволення представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Значимі коефіцієнти кореляції між показниками
нарцисизму та індексу життєвого задоволення**

Показники нарцисизму	Показники задоволеності життям					
	ІЖ	ПДЦ	УПДЦ	ПОС	ЗФН	ЗІЖЗ
Н1	-324*		-445**	-387**	-472**	-523**
Н2	-378**			-311*	-387**	-365**
Н3			-315*			-276*
Н5	-367*	-351*	-326*	-284*	-372**	-500**
Н6	-279*	-368**	-342*	-376**	-331*	-512**
Н7				-525**	-316*	-395**
Н11	-390**					
Н12	-465**			-341*	-364**	-442**
Н14	-316*	-325*			-401**	-456**
Н16	-428**					
Н17	-309*				-354**	
Н18	-330*			-430**	-284*	-329*

Традиційні фактори, що визначають індекс задоволення життям: PDR – зацікавленість у житті. PDC – послідовність у досягненні цілей. UPDC – узгодженість між поставленими та досягнутими цілями. ПС – позитивне оцінювання себе та власних вчинків. ЗФН – загальний контекст настроїв. ЖИЖЖ – загальний рівень задоволеності життям.

Результати, представлені в таблиці 2.2, показують негативну кореляцію між такими індексами: НІ (безсилля) та ВД (цікавість до життя) ($p < 0,05$), UPDC (відповідність поставлених і досягнутих цілей), РОС (самооцінка та позитивне оцінювання своїх дій), ЗФН (загальний емоційний стан), ЗІЖЗ

(загальний індекс задоволеності життям) на рівні $p < 0,01$. Ослаблення еґосистеми супроводжується сильним депресивним настроєм, низьким рівнем ентузіазму і байдужістю до життя. Це вказує на незадоволеність у досягненні поставлених цілей і зниження самооцінки, де людина перестає цінувати свої якості та спосіб життя, що характерно для певного періоду її життя.

Індекс Н2 (втрата емоційного контролю та мотивації) продемонстрував негативну кореляцію з ІГ (цікавість до життя), ЗФН (загальний емоційний стан) та ЗІЖЗ (загальний індекс задоволеності життям) на рівні $p < 0,01$. ППС (позитивна самооцінка) свідчить про відсутність можливості повного краху, негативну реакцію на непередбачувані ситуації в повсякденному житті, ігнорування себе в складних обставинах, зниження самооцінки та відсутність інтересу до навколишнього середовища.

Виявлено негативний зв'язок між індексом Н3 (дереалізація, деперсоналізація) та показниками UPDC (узгодженість поставлених і досягнутих цілей) та ЗІЖЗ (загальний індекс задоволеності життям) ($p < 0,05$), що вказує на сприйняття оточення як загрозового у разі не досягнення цілей. Це може спричиняти використання психологічних механізмів захисту, зокрема дисоціації, з метою уникнення таких загроз. Дезадаптивний характер таких механізмів пояснюється тим, що деперсоналізація та дереалізація сприймаються як небезпечні, що додатково посилює емоційну нестабільність.

Найбільше значущі кореляції були виявлені між індексами Н5 (слабке Я) та Н6 (негативний фізичний стан) з показниками РОС (самооцінка та позитивне оцінювання своїх функцій) на рівні $p < 0,05$, а також з ЗФН (загальний настрій) та ЗІЖЗ (індекс загальної задоволеності життям) на рівні $p < 0,01$. Ці зв'язки вказують на байдужість до соціального успіху та інтересу оточення до свого життя, що відображає захисну позицію нарцисичної особистості, її заперечення можливостей та ігнорування інших реакцій на її поведінку. Це пов'язано з низьким рівнем самооцінки, песимізмом і незадоволеністю життям.

Індекс Н6 (негативне фізичне «я») також показав негативну кореляцію з ІГ (цікавість до життя), UPDC (відповідність поставлених і досягнутих цілей), ЗФН (загальний настрій) ($p < 0,05$), PDC (конгруентність у досягненні цілей), ПС (позитивне оцінювання себе і своїх дій), ЗІЖЗ (загальний індекс задоволеності життям) на рівні $p < 0,01$. Це вказує на втрату інтересу до життя та негативне ставлення до свого фізичного вигляду, який сприймається як потворний і неприязний як для себе, так і для оточення. Такий настрій призводить до екологічних проблем, руйнуючи особистість і заважаючи їй насолоджуватися життям, досягати мети та позитивно оцінювати себе і своє оточення.

Індекс Н7 (соціальна ізоляція) показав негативну кореляцію з ПЕУ (позитивне оцінювання власних дій), ЗІЖЗ (задоволеність життям) на рівні $p < 0,01$, ЗФН (загальний емоційний стан) на рівні $p < 0,05$. Це пояснюється схильністю до уникнення соціальних контактів для захисту від травм, завданих нарцисизмом, а також ігнорування як внутрішніх, так і зовнішніх характеристик і недовірою до навколишнього середовища.

Індекс Н11 (потреба в похвалі та схваленні) показав лише негативну кореляцію з індексом ІГ (цікавість до життя) ($p < 0,01$), що пояснює відсутність бажання бути в центрі уваги, байдужість до похвали та неприязнь до позитивних оцінок з боку інших.

Індекс Н12 (нарцисичний гнів) продемонстрував негативну кореляцію з індексами ІХ (зацікавленість життям), ЗФН (загальний емоційний стан), ЗІЖЗ (загальний рівень задоволення життям) ($p < 0,01$) та ПС (позитивна оцінка індивідуальних дій) на рівні $p < 0,05$. Цей зв'язок пояснює повну байдужість до оточуючого середовища та критичне ставлення з боку навколишніх. За відсутністю самосвідомості, нечутливістю до страждань інших та пасивною поведінкою ховається страх бути відкинутим і неважливим.

Негативні кореляційні зв'язки були виявлені між індексом Н14 (пропорційне зниження) та такими показниками, як ІГ (цікавість до життя), ГДК (послідовність у досягненні цілей) ($p < 0,05$), ЗФН (загальний фон

настрою), ЗІЖЗ (загальний індекс задоволення життям) ($p < 0,01$). Це вказує на відмову брати активну участь у подіях життя, повне неприйняття можливого позитивного впливу інших на своє життя та схильність до смиренного прийняття обставин, що приносить життя.

Індекс Н16 (мій симбіотичний захист) показав негативну кореляцію з ІГ (цікавість до життя) на рівні $p < 0,01$, що свідчить про повне заперечення важливості інтересу до життя, емоційну закритість у взаємодії з близькими людьми та нехтування значимістю важливих міжособистісних зв'язків.

Негативні кореляції були виявлені в індексі Н17 (іпохондричний захист від стресу) з індексами ІГ (цікавість до життя) ($p < 0,05$) та ЗФН (загальний настрій) ($p < 0,01$). Страх, песимізм і незадоволеність життям супроводжують людину, збільшуючи ризик виникнення фізичних захворювань, які не впливають на загальну цілісність особистості, а фокусуються на окремих аспектах фізичного стану.

Індекс Н18 (нарцисичний зиск від хвороби) виявив негативний зв'язок з ІГ (цікавість до життя), ЗФН (загальний настрій), ЗІЖЗ (загальний індекс задоволення життям) ($p < 0,05$), ПОС (позитивна самооцінка та власні дії) на рівні $p < 0,01$. Це вказує на уникання порівняння з невдачею, що впливає на особистість загалом, песимістичний настрій, низьку самооцінку та неприязнь до обмежень, які можуть виникнути через соматичні захворювання.

Таким чином, аналіз кореляцій між показниками самозадоволеності та індексом задоволення життям визначає роль останнього як компонента нарцисизму, що призводить до пасивності та смиренності особистості, яка не бажає приймати свої життєві помилки. Це включає глибокі депресивні переживання, слабкість, безнадійність та зниження впевненості в правильності вибору шляху та здатності досягати життєвих цілей.

Згідно з результатами досліджень, однією з ключових характеристик особистості є рівень самостійності, незалежності та активності в досягненні мети, а також розвиток відповідальності за власні події. Люди по-різному сприймають важливі події в житті. Дослідники виділяють дві категорії

контролю та відповідно два типи осіб: екстравертів, які вважають, що події, які з ними трапляються, є результатом зовнішніх впливів, удачі, обставин або дій інших людей, та інтровертів, які інтерпретують важливі події як наслідок власних зусиль.

2.6. Специфіка співвідношення показників нарцисизму і локусу контролю

Наступним завданням нашого дослідження було дослідження кореляційних зв'язків між показниками нарцисизму і локусу контролю. Це дозволило нам з'ясувати, чи існує зв'язок між схильністю до нарцисичних рис та сприйняттям контролю над подіями в житті. Особливу увагу було приділено вивченню того, як інтернальність або екстернальність локусу контролю впливають на рівень нарцисизму, а також чи відображає високий рівень нарцисизму схильність до екстернального локусу контролю, коли індивідуум схильний приписувати результати своїх дій зовнішнім факторам (див. табл.2.3).

Таблиця 2.3.

Значимі коефіцієнти кореляції між показниками нарцисизму та локусу контролю

Показники нарцисизму	Показники суб'єктивного контролю					
	Із	Ід	Ін	Іс	Ів	Ім
Н1	-469**	-412**	-346*	-402**	-307*	-294*
Н2	-364*	-282*		-312*		
Н5	-313*	-312*		-278*		
Н7	-272*	-376*				-312*
Н8	-304*			-352*		
Н9						322*
Н12	-284*			-324*		

H14	-279*			-298*		
H16			-322*			
H17	-302*					-289*
H18	-404**	-365**		-381**	-304*	
H19				-256*		558**

Примітка. Умовні позначення показників суб'єктивного контролю. Загальний контекст. Айдентика – внутрішня інтеграція в досягненнях. Внутрішнє в аспекті дефектів. Сім'я у міжособистісних відносинах, IV – Сім'я в робочих відносинах, Я – внутрішнє в контексті людських стосунків.

Згідно з суттєвими кореляціями, зазначеними в Таблиці 2.3, показники нарцисизму виявили виразну кореляцію з початковим показником. Таким чином, індекс Н1 (Я безпомічний) продемонстрував значну негативну кореляцію з індексами З (загальна інтеграція), Ід (інтеграція в сфері досягнень), Із (інтеграція в сімейних стосунках) ($p < 0,01$), В (інтеграція в контексті досягнень) та Іv (інтроверсія в трудових відносинах), Ім (інтроверсія у міжособистісних відносинах) ($p < 0,05$). Це веде до ослаблення его-системи, що проявляється через деструктивні імпульси, що спричиняють агресію до самого себе. Висока тривожність і агресивність, стресові ситуації ускладнюють усвідомлення зв'язку своїх дій із діями інших людей, хоча вважається, що існують зовнішні фактори, що впливають на досягнення цілей, проблеми та підготовку до важливих сімейних і міжособистісних подій.

Коефіцієнт Н2 (втрата контролю над емоціями і імпульсами) продемонстрував значний негативний зв'язок із показниками Із (загальна інтеграція), Ід (інтеграція в сфері діяльності), Із (інтеграція в сімейних стосунках) ($p < 0,05$). Цей зв'язок обумовлений страхом, тривогою, небажанням контролювати ситуацію, проявами агресії до інших, орієнтацією на зовнішні умови для досягнення успіху, відсутністю відповідальності за власні дії та вчинки.

Показник Н5 (Я незначний) показав виразну негативну кореляцію з показниками Із (загальна інтеграція), Ід (інтеграція в сфері діяльності), Із (інтеграція в сімейних відносинах) ($p < 0,05$), що є результатом загального пояснення відсутності інтересу до оцінок інших людей щодо соціального успіху. Це зумовлене відсутністю зв'язку між їхніми діями і важливими життєвими подіями, неможливістю контролювати особистий розвиток, а також перекладанням вини на партнера за ключові події у сім'ї.

Індекс Н7 (соціальна ізоляція) показав негативну кореляцію з Із (загальна інтроверсія), Ід (інтроверсія в сфері досягнень), Ім (інтроверсія в сфері міжособистісних відносин) ($p < 0,05$). Це виражається в неадекватному перебільшенні комунікабельності особи, відсутності соціальної привабливості, вираженому конформізмі, низькій толерантності до інших, а також приписуванні успіху інших у міжособистісних стосунках і досягненнях.

Негативний зв'язок був виявлений між індексом Н8 (архаїчна замкнутість) і Із (загальна інтроверсія), Із (інтроверсія в сімейних відносинах) на рівні $p < 0,05$, що відображає неконтрольовану еволюцію регресивних тенденцій із фантазіями про злиття з природою, відхід від людських стосунків із близькими людьми.

Індекс Н9 (висока самооцінка) підтвердив лише позитивний зв'язок з індексом Ім (інтроверсія в сфері міжособистісних стосунків) ($p < 0,05$), що свідчить про можливість захисту від потенційної залежності від об'єкта, що виникає безпосередньо в межах міжособистісних відносин.

Негативний зв'язок був виявлений між показником Н12 (нарцисичний гнів) і показниками Із (загальна інтроверсія), Із (інтроверсія в сімейних відносинах), на рівні $p < 0,05$. Це пояснюється повною байдужістю до критики, помилок членів родини та оточуючих, нечутливістю до шкоди, яку завдають інші.

Індекс Н14 (знецінення об'єкта) виявив негативну кореляцію на рівні 5% з показниками З (загальна інтроверсія) та З (інтроверсія у сімейних стосунках),

що вказує на тривожність, невпевненість, більшу схильність недооцінювати рідних та інших осіб, вважаючи їх загрозливими і вічно розчаровуючими.

Індекс Н16 (симбіотичний захист Его) показав негативну залежність на рівні 5% від показників В (самоаналіз у контексті невдач), що свідчить про повне заперечення необхідності прислуховуватися до іншої думки, готовності поступитися значущим людям, порівняно з тими, хто вважається відповідальним за їхнє невдачі.

Індекс Н17 (іпохондричний захист від стресу) негативно залежить від З (загальна інтроверсія) та Їм (внутрішня особистість у контексті міжособистісного спілкування) на рівні $p < 0,05$. Це свідчить про відмову від пояснення зв'язку між особливостями комунікації та життям людини. Люди навколо відмовляються від контролю над подіями, які відбуваються.

Індекс Н18 (нарцисичний захист від хвороби) негативно корелює з індексами Із (загальна інтерналізація), Ід (інтерналізація результатів), Із (сімейна інтерналізація) ($p < 0,01$) та Ів (виробнича інтерналізація) ($p < 0,05$). Цей зв'язок можна пояснити відмовою від обмежень власної ефективності в управлінні особистою діяльністю, вираженим прагненням контролювати позитивні ситуації та події, як у професійній сфері, так і в сім'ї, а також у випадку фізичних недуг.

Індекс Н19 (Індекс активності самосистеми) мав позитивну і значущу залежність від індексу Їм (внутрішня особистість у сфері міжособистісних відносин) ($p < 0,01$) та негативний зв'язок з індексом Іс (внутрішня особистість у сімейних стосунках) ($p < 0,05$). Ефективність его-системи відображає ефективність її функціональних аспектів і є важливим показником внутрішньої сили особистості.

Отже, узагальнений аналіз кореляцій між локусом контролю та показниками ідентичності підтверджує нашу гіпотезу, що локус контролю визначає прояви нарцисизму під впливом зовнішніх факторів. Нарцисичні риси особистості формуються на основі віри в контроль ззовні. Згідно з результатами емпіричного дослідження, можна стверджувати, що висока

самовпевненість, нетерпимість до критики, нездатність до інтеграції і навчання, низький рівень емпатії та автономність є характерними рисами цієї особистості. Ці характеристики вказують на тенденцію до нарцисичних проявів, які можуть ускладнювати міжособистісну взаємодію та адаптацію в соціумі, оскільки особистість з такими рисами часто схильна до самоствердження за рахунок інших і має труднощі у розпізнаванні та врахуванні емоційних потреб оточуючих.

2.7. Аналіз взаємозв'язків між показниками нарцисизму та факторами особистості (за методикою Р.Кеттелла)

За результатами дослідження підтверджено як теоретично (див. розділ 1), так і емпірично, що нарцисизм тісно пов'язаний із такими особистісними рисами, як страх, агресія, самовпевненість, конформізм, депресія, недовіра, тривожність та інші. Ці зв'язки вказують на те, що нарцисичні особистості можуть проявляти труднощі в емоційному регулюванні та міжособистісних відносинах, що в свою чергу спричиняє підвищену чутливість до негативних емоцій та стресових ситуацій. Наявність таких рис може також впливати на їх здатність адаптуватися до змін і взаємодіяти з іншими людьми в конструктивний спосіб.

Ці характеристики позначені у факторній моделі Кеттелла для аналізу була обрана анкета, що складається з 16 факторів, які дозволяють досліджувати як психологічні властивості осіб з різними рівнями нарцисизму, так і їхні загальні особистісні характеристики.

В цьому контексті, на думку Р. Кеттелла, було вивчено взаємозв'язок між показниками нарцисизму та іншими особистісними факторами. Результати кореляційного аналізу подані в таблиці 2.4.

Варто відзначити, що негативна кореляція між показниками нарцисизму та деякими особистісними факторами (за Кеттеллом) вказує на їхню взаємозалежність із негативним полюсом цих факторів. Тому в цьому тексті

ми будемо акцентувати увагу не на самому наявності негативних кореляцій, а на негативному полюсі факторів, які мають негативний вплив на деякі аспекти ідентичності.

Аналіз таблиці 2.4 показує, що всі показники нарцисизму показали значні асоціації з більшістю особистісних факторів (за Р. Кеттеллом).

Таблиця 2.4.

**Значимі коефіцієнти кореляції між показниками
нарцисизму та факторів особистості (за Р.Кеттеллом)**

Фактори особистості (Р.Кеттелл)		Показники нарцисизму							
		H1	H2	H3	H4	H5	H6	H7	H8
	A							-435**	
	C	-378**	-447**			-349*		-333*	
	F		289*					-308*	
	H	-286*	-304*			-419**		-490**	-392**
	L								303*
	M		-307*	-287*					
	N				-298*				
	O	484**	558**	368*		468**			384**
	Q1					350*			
	Q3	-284*	-309*						
	Q4	585**	530**	310*		433**	424**	354*	359*
	QII				-294*				

Продовження таблиці

Фактори особистості (Р.Кеттелл)		Показники нарцисизму							
		H9	H10	H11	H12	H14	H16	H17	H18
	A							-339*	-343*
	C				-477**	-454**	-368**		
	F	336*	435**	456**		334*			
	H			-316*	-325*			-376**	-388**
	L		345*	320*	312*	336*			
	N		-342*				-298*		

	O			485**	528**	324*	301*	344*	
	Q1				285*				
	Q2		-367**				-329*		
	Q3		-283*	-401**	-374*				
	Q4			424**	545**	388**	346*	420**	369**
	QII				305*				

Традиційні визначення маркерів ідентичності. Н1: я безпомічний; Н2: Втрата контролю над емоціями та мотивацією. Н3 - дереалізація, деперсоналізація. Н4 Self: головна можливість надії. Н5 – я незначний; Н6- негативне фізичне «я», Н7- Соціальна ізоляція, Н8 – давній виїзд. Н9: чудовий ідентифікатор. Н10: Прагнення ідеалізованого об'єкта Я. Н11 – спрага похвали та схвалення. Н12 – нарцисичний гнів. Вони пропонують предмету Н14. Н 16- Захист особи під час спільного проживання. Н17 – іпохондричний захист від стресу. Н-18 – нарцисична вигода внаслідок хвороби.

Традиційні детермінанти особистісних факторів: А-А+афектотимія-А-сизотимія; С-С + сила «Я» - С-слабкість «Я»? F-F+ безпека-F-працевлаштування? Н-Н + сміливість – Н- боягузтво? Л-Л + підозрілість-Л-довірливість? М - М + мрія-М-ефективність? Н - Н + інтуїція - Н - інфантилізм? Про - Про + схильність до почуття провини - Про - невпевненість у собі. Q1 - Q1 + радикалізм - Q1 - консерватизм? Самозбереження Q2-Q2+ - Групова залежність Q2. Q3 - Q3+ високий самоконтроль - Q3- низький самоконтроль? Q4 – Q4+ напруга – Q4 – розслаблення? IQ – IQ+ тривожність – IQ – емоційна стійкість.

Показник Н1 (слабке Я) виявив зв'язок на рівні 1% із показниками С- (слабкість «Я»), О+ (схильність до почуття провини), Q4+ (сила), 5% зв'язок із показниками Н- (сором'язливість), Q3- (низький самоконтроль). Ці взаємозв'язки характеризуються емоційною нестабільністю, тривогою, почуттям вини, невпевненістю, нерішучістю, відсутністю самоконтролю та зниженням особистісної цілісності.

Показник Н2 (втрата емоційного контролю та мотивації) на рівні $p < 0,01$ виявив зв'язок із показниками С-(слабкість «Я»), О+ (схильність до вини), Q4+ (сила). На рівні $p < 0,05$ – F+ (сором'язливість), М-(непрактичність), Q3- (низький самоконтроль). Вони пов'язані з емоційною нестійкістю, непослідовністю, недовірою, страхом, безрозсудністю, імпульсивністю, практичністю, неточністю та недбалістю.

Показник Н3 (дереалізація, деперсоналізація) корелював з показниками М-(ефективність), О+ (схильність до почуття провини), Q4+ (сила) на рівні $p < 0,05$, з такими характеристиками, як працездатність, депресивна уява, ідентичність, упевненість, дратівливість.

Показник Н4 (Основні можливості надії на себе) продемонстрував негативну кореляцію з показниками Н-(наївність) та IQII – (емоційна стійкість) на рівні 5%, що пояснює високу впевненість особистості у своїх життєвих можливостях і схильність до реалізації власних ресурсів, зокрема на основі таких характеристик, як наївність, безпосередність, сором'язливість.

Коефіцієнт Н5 (низьке его) показав позитивну кореляцію з Про+ (тенденція до відчуття провини), Q4+ (інтенсивність) при рівні $p < 0,01$, Q1+ (радикалізм) при рівні $p < 0,05$, і негативний зв'язок з показниками С (слабкість «Я») на рівні 5%, Н-(сором'язливість) на рівні $p < 0,01$. Отримані результати описують порушення регуляції особистісного ціннісного почуття разом із страхом, невпевненістю, енергійністю, дратівливістю, неспокійністю, з нестійкістю, сором'язливістю та нерішучістю.

Фактор Н6 (негативне фізичне "я") продемонстрував істотну позитивну кореляцію на рівні 1% з показником Q4+ (сила).

Індекс Н7 (соціальна ізоляція) позитивно корелює з коефіцієнтом Q4+ (сила) ($p < 0,05$), а негативний зв'язок спостерігається при показниках А (шизофренія), Н- (сором'язливість) ($p \leq 0,01$), С (слабкість «Я») та F (професійна діяльність) – на рівні $p \leq 0,05$. Це взаємозв'язок пояснюється можливістю мінімального соціального відчуження завдяки таким якостям, як енергійність, активність, критичність, емоційність, залученість, обережність.

Фактор Н8 (старість) має позитивний зв'язок з L+ (сумніви), Q4+ (сила) ($p \leq 0,05$) та О+ (схильність до почуття провини) ($p \leq 0,01$). Негативний зв'язок спостерігається з індексом Х (сором'язливість) на рівні ($p < 0,01$). Ці кореляції характеризуються активною діяльністю, орієнтованою на самоконтроль ситуацій, внутрішнім напруженням, неухважністю, енергійністю, а також нерішучістю, стриманістю, почуттям провини та страху.

Індекс Н9 (Grand Self) показав позитивний зв'язок лише на рівні 5% з індексом F+ (безпека), що вказує на ставлення до досягнень, неухважність і саморефлексію з точки зору безпеки.

Індекс Н10 (пошук ідеального Я) має позитивну кореляцію з показником F+ (впевненість) на рівні 1% і L+ (сумніви) на рівні 5%. Виявлені негативні зв'язки з Q2 (групова залежність) на рівні 1%, N (сумлінність) та Q3 (низький самоконтроль) на рівні 5%. Зниження самозадоволеності при одночасному прагненні до ідеалізованого образу супроводжується невпевненістю, неухважністю, недовірою, внутрішнім напруженням, несамотійністю, груповою залежністю, імпульсивністю, байдужістю та зниженою мотивацією.

Індекс Н11 (потреба в похвалі та схваленні) виявив позитивний зв'язок із показниками F+ (безпека), Про+ (схильність до провини) та Q4+ (сила) ($p < 0,01$), L+ (сумніви) ($p < 0,05$), а також негативні кореляції з показниками Q3- (поганий самоконтроль) ($p < 0,01$) та Н- (сором'язливість) ($p < 0,05$). Мінімальна залежність від уваги оточуючих пояснюється захищеністю, страхом, невпевненістю, дратівливістю, недовірою та внутрішнім напруженням, неухважністю, нерішучістю, сором'язливістю та стриманістю.

Показник Н12 (нарцисичний гнів) продемонстрував позитивний зв'язок із такими показниками, як О+ (схильність до провини), Q4+ (сила) ($p < 0,01$), L+ (сумніви), Q1+ (радикалізація), QII+ (тривожність) – $p \leq 0,05$. Негативні кореляції спостерігаються з показниками С- (слабкість «Я») ($p < 0,01$), Н- (сором'язливість) та Q3- (поганий самоконтроль) ($p < 0,05$). Активація захисної реакції, усвідомлення достатніх ресурсів для гніву та помсти характеризуються такими симптомами, як почуття сорому, невпевненість у

собі, дратівливість, активність, внутрішнє напруження, критичний настрій, страх, емоційна нестійкість, нестабільність, нерішучість, стриманість.

Індекс Н14 (знецінювання об'єкта) показав позитивний зв'язок із Q4+ (сила) ($p \leq 0,01$), F+ (довіра), L+ (сумніви), O+ (схильність до провини) та негативний зв'язок із C- (слабкість «Я») ($p \leq 0,01$). Позитивне ставлення до прагнення до ідеалів активно підкріплюється спокоєм, енергією, впевненістю, внутрішнім напруженням, страхом та емоційною нестабільністю.

Фактор Н16 (захист у спільному житті) корелює з показниками O+ (схильність до провини) та Q4+ (сила) ($p < 0,05$). Негативні зв'язки спостерігаються з C- (слабкість «Я») ($p < 0,01$), H- (наївність), Q2- (групова залежність) ($p < 0,05$). Автономія та психологічна залежність пояснюють поєднання таких рис, як вина, депресія, тривога, дратівливість, нестабільність, емоційна нестабільність, наївність, спонтанність, неточність та нездатність адаптуватися до соціальних норм.

Фактор Н17 (іпохондричний захист від стресу) показав позитивний зв'язок із Q4+ (сила) ($p < 0,01$) та O+ (схильність до провини) ($p < 0,05$). Негативний зв'язок спостерігається з H (сором'язливість) ($p \leq 0,01$) та A- (комунікабельність) ($p \leq 0,05$). Зустріч з перспективою хвороби супроводжується подразненням, тривогою, поганими передчуттями, недовірою, нерішучістю, дистанціюванням та ізоляцією.

Індекс Н18 (нарцисичний виграш від хвороби) має позитивний зв'язок із Q4+ (сила) ($p \leq 0,01$). Негативний зв'язок спостерігається з показниками H- (сором'язливість) ($p < 0,01$) та A- (комунікабельність) ($p < 0,05$). Здатність обмежувати ефективність життєдіяльності внаслідок серйозної хвороби чи відсутності фізичних даних підтримується тривогою, дратівливістю, нерішучістю, стриманістю, замкнутістю та ізоляцією.

Отже, аналіз значущих кореляцій між нарцисизмом та різними особистісними якостями дозволяє вивчити конкретні особливості прояву нарцисизму. Цей аналіз допомагає виявити, які риси особистості найбільше взаємодіють з нарцисичними характеристиками, а також визначити, як ці

зв'язки впливають на поведінку, емоційний стан і соціальні взаємодії особистості. Зокрема, вивчення кореляцій між нарцисизмом і такими рисами, як агресія, тривожність або самовпевненість, дозволяє точніше визначити, як нарцисичні тенденції можуть відображатися в реальних ситуаціях та взаємодії з іншими людьми.

2.8. Психологічні особливості нарцисизму особистості

Теоретичне дослідження аспектів нарцисичних рис особистості, особливостей взаємозв'язків показників нарцисизму та широкого спектра інших характеристик дозволило перейти до аналізу досліджуваних параметрів. У цьому розділі хочеться детально розглянути метод якісного аналізу, який дає змогу вивчати психологічні особливості нарцисичних індивідів та після групування осіб за рівнем нарцисизму, досліджувати психологічні особливості представників груп з різним ступенем прояву нарцисизму.

Першим етапом якісного аналізу стало створення та інтерпретація психометричних профілів. За словами О. Саннікової [38], ці профілі відображають не лише досліджувані якісні комплекси, а й специфіку структури складних багатofакторних психологічних характеристик. Криві формуються на основі кількісних даних, представлених у відсотковому вираженні, за допомогою стін чи інших одиничних значень. Також можливо використовувати грубі точки з врахуванням осі лінії. У кожній групі розраховуються середні значення кожного психологічного індексу. Це дозволяє визначити характерні риси психологічних характеристик у представників різних груп та порівняти ці профілі серед осіб з високим та низьким рівнем нарцисизму. Психологічну інтерпретацію профілю здійснюють на основі значень, що найбільше відрізняються від середнього рівня, що дозволяє визначити особливості вивчених параметрів.

Таким чином, першим завданням було дослідження психологічних особливостей емоцій як складового елементу ідентичності. Для вивчення емоційного профілю необхідно було проаналізувати групи людей з різними емоційними стилями, «сирі» значення, отримані за шкалою «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О. Саннікової, переведені у відсотки. Інтервал від 0 до 25% вважається діапазоном слабо виражених значень, що відповідає мінімальним проявам емоційності (Р, Р, Ц, П); слабкий напрямок у діапазоні значень (низький). Від 50 до 75% значення вважаються достатньо високими. Інтервал від 75 до 100% відображає виражені значення цих параметрів. Отже, особи з загальним емоційним індексом від 0 до 25 процентиля утворюють групу з мінімальним рівнем: $\bar{}$, Г $\bar{}$, С $\bar{}$, П $\bar{}$. Особи з показниками між 75 і 100 процентилями утворюють групу з високим рівнем емоційності: Р+, G+, С+, Р+.

Таким чином, були виділені дві групи людей, у яких загальний емоційний індекс розташовувався в межах 75-100% (високий рівень емоційності) та 0-75% (низький рівень емоційності). Перша група об'єднала осіб з найвищим рівнем емоційності, друга – з найнижчим.

При дослідженні зв'язку емоційності з самооцінкою ми припустили, що емоційність як стабільна риса особистості визначає ставлення до навколишнього світу, його прийняття чи відторгнення, активне чи пасивне взаємодія з ним. Це взаємодія характерна і для нарцисизму (Н. Гладка [8]) . Емоційність виявляється як системний аспект багатьох рис особистості, таких як комунікабельність (І.Василенко А. [7]), комунікативна креативність (Р.Білоусова [4]), емпатія (Бабчук, [3]), та ін.). Емоційність має певний знак і форму, виражену схильністю до почуттів (радість, гнів, страх, сум) (О. Саннікова [38]). Вона є частиною темпераменту і, за даними досліджень, впливає на систематичне формування особистості. Це надзвичайно важливо в контексті нашого дослідження, оскільки прояви нарцисичних рис, згідно з результатами кореляційного аналізу, засновані на емоціях (страх, агресія, гнів, огиду, зневага тощо).

Профілі нарцисизму у людей з різними емоційними контекстами наведено на малюнку 2.1.

Як показано на рисунку 2.1, емоція гніву (Г) досягає найбільших пікових значень, що відображаються через показники Н12 (нарцисичний гнів), Н2 (втрата контролю над емоціями та спонуканнями) та Н1 (безсилля в самоконтролі). Люди з таким відчуттям гніву мобілізують усі свої сили для захисту від негативних емоцій, що виникають через образи, сором або розчарування. Оскільки агресія залучена, відзначається сильний опір самоконтролю в ситуаціях, які паралізують нормальне функціонування особистості.

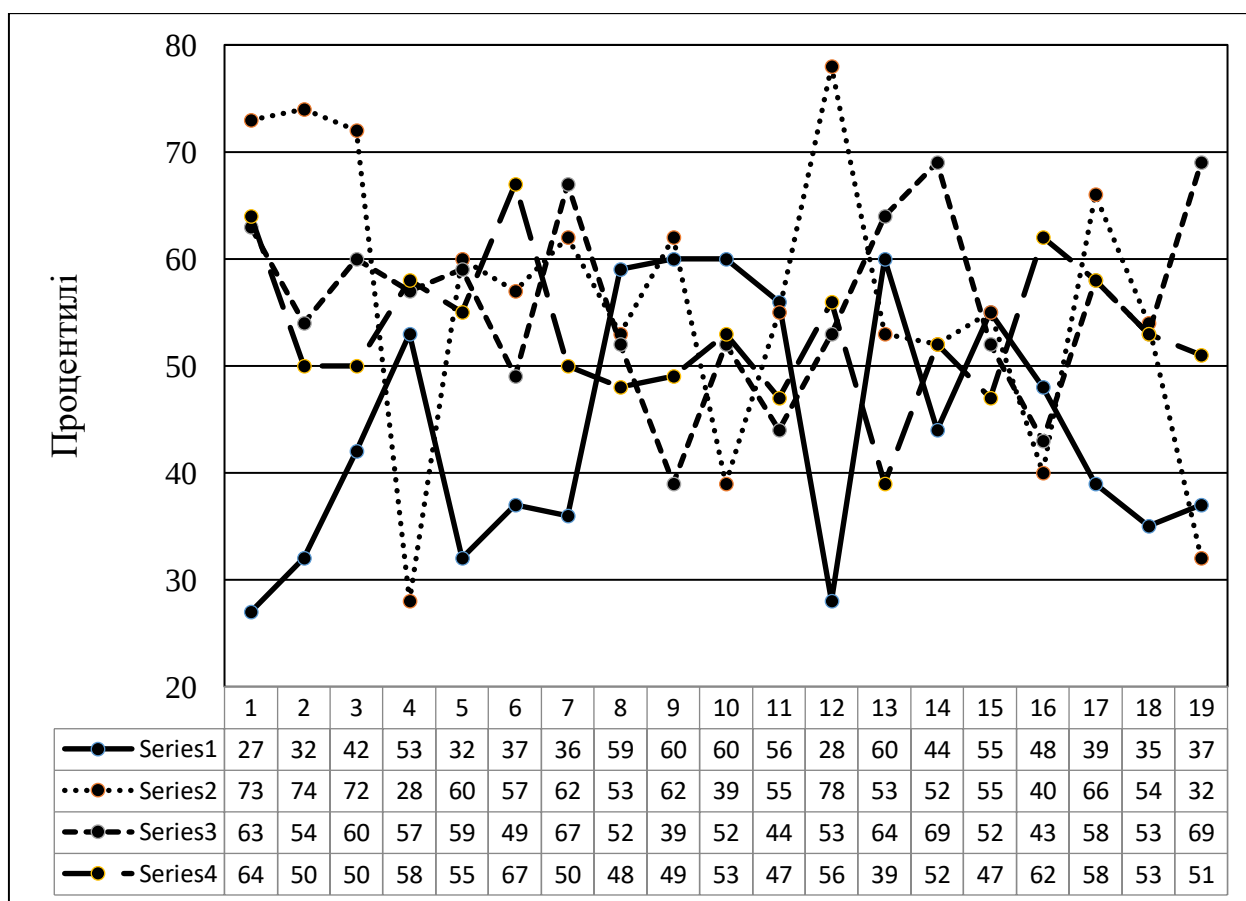

Рис.2.1. Профілі нарцисизму груп осіб з різною емоційною модальністю

Також існує певний страх перед життям, причому конструктивність цього страху полягає в здатності особистості до самоорганізації та самореалізації. Люди, що характеризуються відчуттям радості (Р), виявляють

свої нарцисичні риси через прагнення до успіху, активної соціальної участі та високої самооцінки (Н9 – крайній контакт, Н10 – пошук ідеального Я-об'єкта). Почуття радості (Р) мотивує їх до відповідальності за себе, орієнтації на досягнення особистих цілей, незалежності, постійного вирішення проблем за допомогою своїх сильних сторін (Н13 – ідеал самодостатності).

Відчуття страху (С) є домінуючим у людей, які впевнені в собі та оптимістично налаштовані, прагнучи до ідеалів, що вимагає зниження значущості критики з боку інших. Ці люди не схильні до заздрості та проявляють оптимізм. Їхній страх виявляється лише в окремих випадках, коли вони сприймають оточення як потенційну загрозу. Однак така оцінка не завжди застосовна до всіх ситуацій, що дозволяє людині позитивно оцінювати свій соціальний імідж загалом (Н14 – знецінення об'єкта), контролювати свою активність (Н19 – Індекс активності і) системи), зменшувати соціальну ізоляцію (Н7 – соціальна ізоляція). Навіть коли людина переживає сильний стрес, вона зберігає спокій і самоконтроль у своїй поведінці.

Тест на співчуття (Р) створює особливе враження, коли емоційне домінування перевищує прояви нарцисичних рис. У цьому випадку особа відчуває болісне сприйняття будь-яких можливих недоліків (не «красиве-некрасиве», а «від цього я страждаю – не страждаю»). Відповідна реакція нарцисичних індивідів проявляється у вигляді емоційного співчуття, суму, але не сорому чи вини (Н6 – негативне уявлення про «я»). Прояв емоційного досвіду впливає на психічну цілісність, самооцінку та можливість фізичного агресивного відреагування (n1: Безпомічне Я).

Таким чином, детальний аналіз емоційності нарцисичних особистостей дозволяє стверджувати, що домінують емоції гніву (Г) та радості (Р). Це відображає їх як людей, здатних активно захищати свої інтереси, визначати своє місце в житті, зневажати деяких осіб і проявляти непростощення щодо чужих помилок. Тому емоційність певним чином визначає унікальні психологічні прояви ідентичності.

Наступним етапом якісного аналізу було дослідження психометричних профілів, зокрема індексу задоволеності життям, локусу контролю та факторної структури особистості серед осіб з різним рівнем ідентичності. Спочатку метод «есар» застосовувався для визначення осіб з високим та низьким рівнем нарцисизму.

«Необроблені» дані, отримані за шкалою методу «Тест оцінки нарцисизму» (адаптовано з В..Вуда, Н..Залуцької, А..Вукса), були переведені у відсоткові значення. Діапазон від 0 до 25 вважався категорією невиражених показників нарцисизму, що відповідає проявам низького рівня нарцисичності. Від 25 до 50 відповідали слабким (низьким) результатам. Від 50 до 75% вважалось достатньо високим діапазоном. Від 75 до 100% позначав найвищі рівні нарцисизму. Особи, які набрали від 0 до 25%, формували групу з мінімальним рівнем самооцінки (H^-); особи з балами від 75% до 100% складали групу з найбільш вираженим нарцисизмом (H^+). Таким чином, в четвертому квартилі (від 75 до 100%) знаходяться дві групи з показниками H^+ (загальний рівень ідентичності), а в першому квартилі (від 0 до 75%) знаходиться одна група з мінімальними показниками нарцисизму (H).

Було здійснено різнобічний психологічний аналіз нарцисизму, який враховує як якісні, так і кількісні показники.

При аналізі профілів нас цікавили значні відмінності між тими самими сигналами. Візуальний аналіз профілів показав їх відмінності. На рисунках 2.2–2.4 зображені профілі психологічних характеристик, пов'язаних з нарцисизмом та взаємодією цих характеристик між собою. Значення на графіках відображають середні числові показники якості, що досліджуються, в контексті ідентичності представників досліджуваних груп, виражені у умовних одиницях. На осі X позначено шкали методів психологічного аналізу, на осі Y – відповідні значення, виражені у відсотках. Центральна лінія на графіку проходить через 50% (п'яту частину шкали).

Для детальнішого якісного аналізу індивідуально-психологічних характеристик піддослідних будуть розглянуті профілі факторної структури

осіб з різним рівнем нарцисизму, представлені на рисунку. 2.2. Це дозволить виявити, які фактори найбільше впливають на прояви нарцисизму, а також як різні психологічні риси взаємодіють між собою в контексті нарцисичних тенденцій. Такий підхід допоможе краще зрозуміти, які особливості особистості сприяють розвитку нарцисичних рис, а також визначити, як вони корелюють з іншими психоемоційними характеристиками, такими як самооцінка, рівень стресостійкості та здатність до соціальної адаптації.

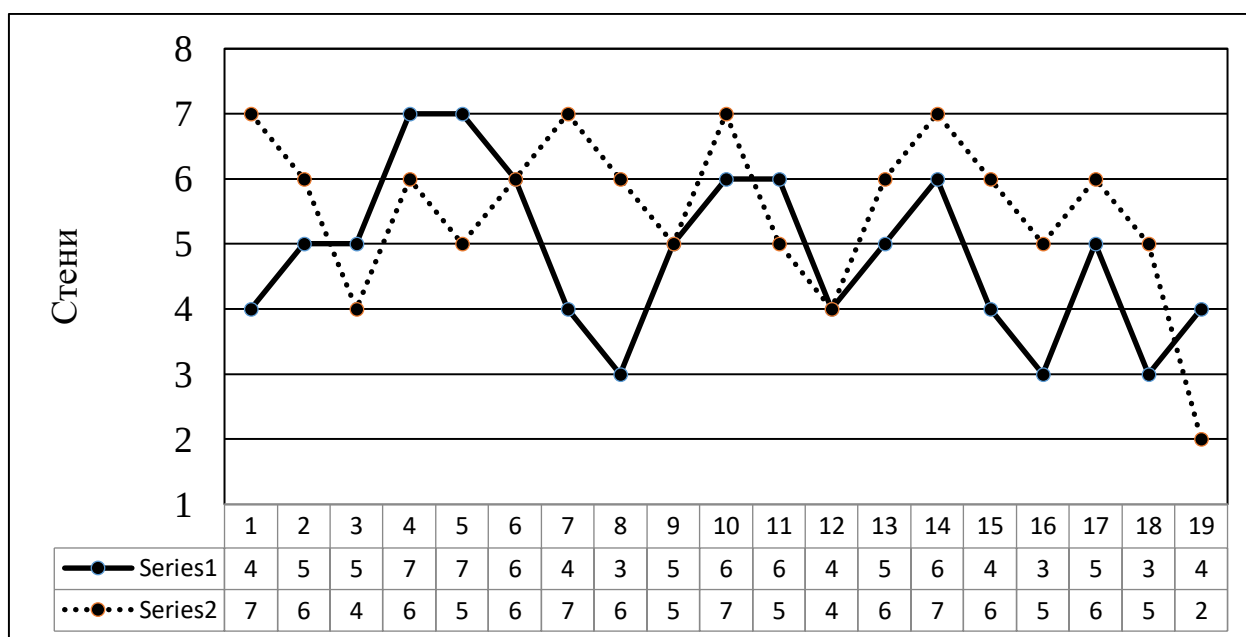

Рис. 2.2. Профілі факторів особистості (за Р. Кеттеллом) груп осіб з різним рівнем нарцисизму

Порівняльний огляд конфігурацій профілів та їхнього розташування щодо центральної лінії послідовності демонструє, що кожна група має певну кількість та якість комбінацій досліджуваних параметрів.

Отже, групу з високою самооцінкою (Н+) можна охарактеризувати як оптимістичних, щасливих, імпульсивних, енергійних, виразних (F+), відповідальних, сумлінних, емоційно збалансованих, рішучих, наполегливих (G+), схильних до ризику, відкритих і довірливих у комунікації, здатних приймати важливі рішення в стресових ситуаціях (Н+). Вони володіють інтуїцією, інтелектом, умінням контролювати емоції, здоровим глуздом,

оцінкою реальних досягнень (Н+), а також проявляють постійну чутливість до самоконтролю та самоорганізації (О+).

Ці люди мають високий рівень свідомого самоконтролю, прагнуть дотримуватися встановлених правил і стандартів поведінки, працюють старанно, виявляють завзятість, організованість і цілеспрямованість (Q3+). Іноді вони можуть відчувати внутрішній спокій, відчуття власної значущості, терпимість, м'якість у відносинах з іншими (Л-).

Для осіб з низьким рівнем нарцисизму (Н-) характерні тенденції до емпатії, співчуття, потреби в соціальній взаємодії, бажання ділитися своїми думками, почуттями та емоціями (А+). Вони здатні до співчуття, розуміння та терпимості як до себе, так і до інших, інтуїтивно реагують у взаємодії (І+), виявляють витонченість, обачність, чутливість, увагу до оточуючих, амбіційність (N+). Вони дотримуються встановлених стандартів поведінки, слідує за чітким планом, контролюють емоції та доводять справи до кінця. Ці особи можуть мобілізувати свої сили для досягнення цілей, навіть коли стикаються з внутрішнім спротивом або зовнішніми труднощами. Вони орієнтовані на досягнення високих результатів у відповідальних та соціально значущих ситуаціях. Їх характерною рисою є прагнення контролювати зовнішній прояв емоцій, високий рівень самооцінки та увага до свого соціального іміджу (Q3+).

Профілі показують, що кожному рівню нарцисизму притаманні специфічні риси та особливості, які проявляються в унікальній комбінації показників та досягнутих рівнів.

Подальший етап якісного аналізу дозволив визначити психологічні особливості індексу задоволеності життям серед осіб з різним рівнем нарцисизму (рис. 2.3.)

Аналіз показав, що рівень нарцисизму може мати важливе значення для задоволеності життям, оскільки високий нарцисизм часто зумовлює підвищену тривожність та залежність від зовнішнього підтвердження, що може знижувати рівень задоволеності навіть при зовнішніх успіхах. У той час

як особи з низьким рівнем нарцисизму часто мають більш стійке і стабільне відчуття задоволення життям, оскільки їхнє самовідчуття менше залежить від зовнішніх факторів.

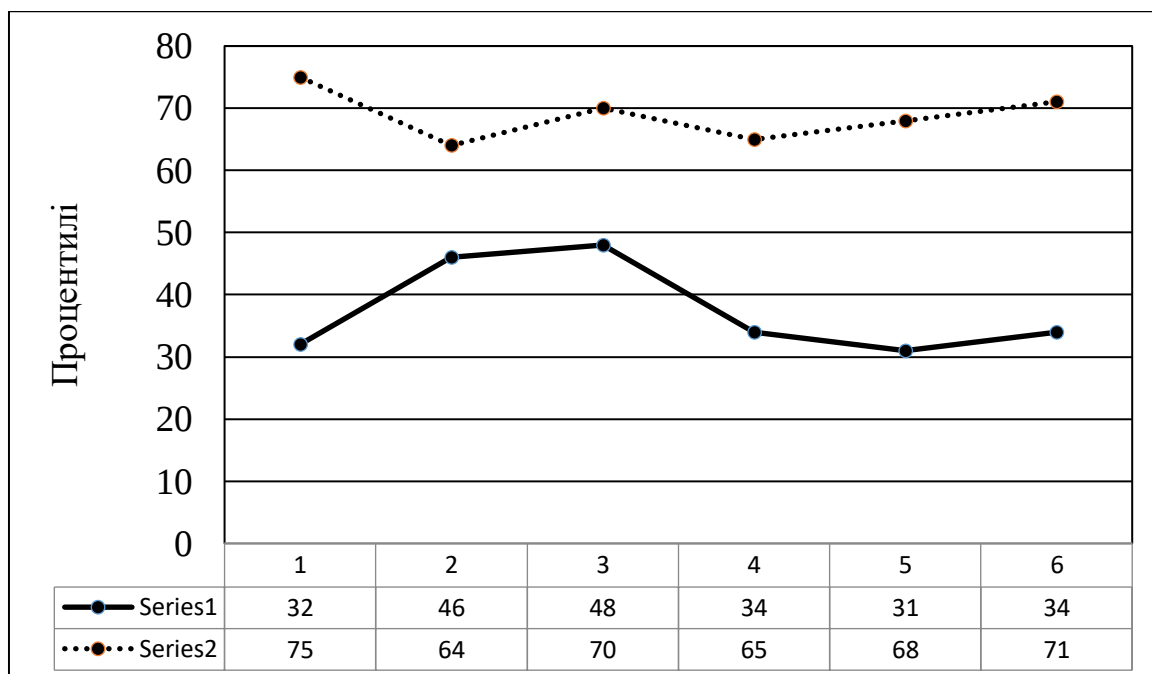

Рис.2.3.Профілі задоволеності життям груп осіб з високим і низьким рівнем нарцисизму

Числові значення, зображені на діаграмі (див. малюнок 2.3), відображають середнє значення індексу задоволеності життям, який надають досліджувані групи, і виражені в стандартних одиницях. По осі X зазначені параметри всіх шкал, по осі Y – значення у відсотковому вираженні. Медіанна лінія проходить через 50%.

Графічний аналіз профілів осіб із високою та низькою самооцінкою виявляє їх розташування відносно центральної лінії інтервалу. Профіль осіб із низьким рівнем нарцисизму має значення, вищі за середні.

Чіткі відмінності можна побачити між профілями, побудованими за такими параметрами, як: ВД (зацікавленість у житті), ЗФН (загальний настрій), ЗІЖЗ (загальний індекс задоволення життям) та ППС (позитивна оцінка себе та своїх вчинків). Різниця між цими значеннями вказує на різну

інтенсивність та напруженість у порівнянні з повсякденним життям представників двох крайнощів.

Особи з високим рівнем нарцисизму зазвичай оцінюють своє життя як більш задовільне. Вони часто прагнуть досягати високих соціальних статусів, шукають захоплення з боку оточуючих і активно працюють над досягненням своїх амбіцій. Однак, незважаючи на зовнішню впевненість, вони можуть мати глибокі внутрішні сумніви та тривогу, оскільки їхнє задоволення життям часто залежить від зовнішнього визнання і постійної підтримки з боку інших. Учасники групи з високим рівнем нарцисизму мають кращу здатність протистояти втраті самоконтролю, яка, на їхню думку, паралізує їх функціонування. Сильна особистість демонструє велику здатність контролювати емоційні реакції на ситуації. Лінія конфігурації осіб із високим нарцисизмом вказує на те, що нарцисичні індивіди завжди застосовують психологічні механізми захисту при взаємодії з іншими людьми та намагаються дистанціюватися від зовнішніх процесів, які можуть загрожувати їхній ідентичності. Ентузіазм до життя, сильні емоції, впевненість у собі, захопленість подіями та стосунками, оптимізм і задоволення від життєвих подій є характерними рисами нарцисичних особистостей.

Особи з низьким рівнем нарцисизму зазвичай стикаються з труднощами у вирішенні життєвих проблем, не можуть змінити ситуацію, схильні до пасивного прийняття помилок і віддаються життєвим труднощам без особливої боротьби. Таки особи часто мають більш реалістичну і стабільну оцінку задоволеності життям. Вони не залежать від зовнішнього визнання, що дозволяє їм більш спокійно ставитися до труднощів та невдач. Вони більше фокусуються на внутрішніх досягненнях, таких як розвиток, міжособистісні стосунки та емоційний комфорт.

На завершальному етапі дослідження було проведено більш детальний аналіз психологічних характеристик контрольної групи осіб із різними рівнями нарцисизму. Розташування профілів контрольних груп, що

включають осіб з різними рівнями нарцисизму, продемонстровано на малюнку 2.4.

Як видно на рис. 2.4, учасники групи з високим рівнем нарцисизму (Н+) вважають себе відповідальними за формування міжособистісних зв'язків з іншими людьми (Я). Учасники групи з високим рівнем нарцисизму (Н+) вважають себе відповідальними за формування міжособистісних зв'язків з іншими людьми, проте їхня мотивація часто пов'язана з бажанням отримати захоплення, увагу та визнання з боку оточення. Вони можуть активно встановлювати контакти, однак ці зв'язки часто носять поверхневий характер і служать для підвищення їхнього статусу або самопочуття, а не для розвитку глибоких і взаємних відносин. Це може призводити до того, що такі особи прагнуть контролювати взаємодії, очікуючи від оточуючих підтвердження їхньої значущості та важливості.

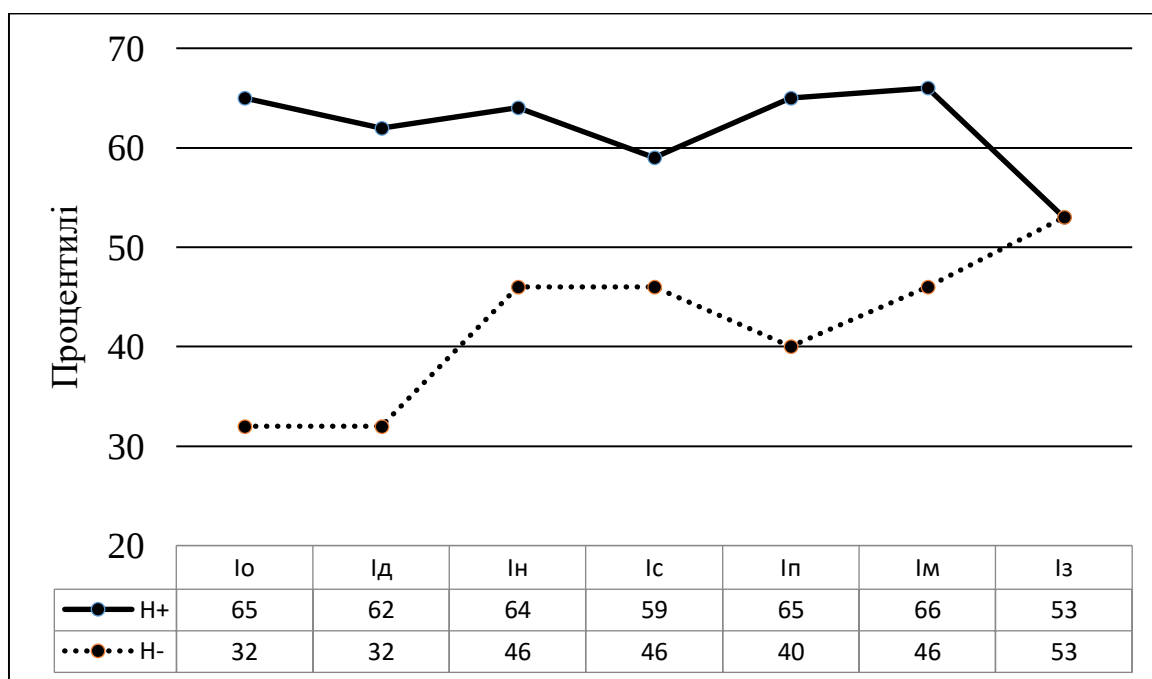

Рис. 2.4. Профілі локусу контролю груп осіб з різним рівнем нарцисизму

Інакше кажучи, система відносин особи до себе та оточення є однією з найбільш визначальних характеристик особистості, яка допомагає зрозуміти її життєвий шлях і особливості самооцінки. Це дає змогу з'ясувати, чому і як

людина будує свої міжособистісні стосунки, чи здатна до самозбереження та взаємодії з навколишнім світом, а також, як вона протистоїть зовнішньому соціальному тиску.

Для представників цієї категорії також характерна тенденція розглядати особисту діяльність як важливий аспект організації власної трудової діяльності, взаємодії в колективі, професійного розвитку та формування професійних навичок тощо. По-перше, це індивідуальний вибір, що визначає ставлення до праці, адже виконання тієї чи іншої задачі або спосіб її виконання формує в особистості нові риси та якості. У процесі активізації особистісних зусиль ці характеристики взаємодіють із вже наявними, створюючи певні системи комплексів, що дозволяють нарцисичній особистості зберігати цілеспрямованість при виконанні продуктивних завдань.

Розвинений суб'єктивний контроль у людей з високим рівнем нарцисизму дозволяє їм усвідомлювати, що значущі події в їхньому житті є наслідком їхніх особистих вчинків, і що вони мають змогу ними управляти, відчуючи при цьому свою свідому відповідальність за ці події та спільне життя.

Ці характеристики супроводжуються розвитком почуття контролю над негативними ситуаціями та подіями, що виражається у схильності звинувачувати себе за проблеми та труднощі, з якими вони стикаються.

У групі з низьким рівнем Я-концепції (Н-) головним критерієм є здоров'я. Члени цієї групи переконані, що вони несуть велику відповідальність за своє самопочуття, що часто проявляється в прагненні контролювати зовнішні фактори, які можуть вплинути на їх фізичний стан. Оскільки їхня самооцінка може бути менш стабільною, ці особи схильні більше фокусуватися на власних фізичних чи психологічних проблемах, що може приводити до надмірної самокритики та тривожності щодо здоров'я. Цей акцент на здоров'ї часто є основним способом самовираження і самозахисту в умовах низької Я-концепції. Тому, коли вони хворіють, вони звинувачують себе і вважають, що їхнє одужання залежить від власних дій (Чи так це? (Я)).

Для цієї категорії осіб також характерно звинувачення інших у виникненні негативних подій або ситуацій, що сталися через помилки оточуючих.

Отже, психологічні особливості локусу контролю осіб із різним рівнем нарцисизму формують їх поведінку в контексті будь-яких подій та ситуацій, в яких ці особи можуть бути залучені. Різні типи контролю визначають поведінкові реакції як на невдачі, так і на досягнення, і застосовуються в різних сферах життя.

Таким чином, психологічний портрет осіб з різним рівнем нарцисизму дозволив надати характеристику досліджуваним групам:

Особи з високим рівнем нарцисизму характеризуються надмірною самовпевненістю, потребою в постійному визнанні та захопленні з боку оточуючих, а також відчуттям власної важливості. Вони часто мають низький рівень емпатії та можуть виявляти нетерпимість до критики. Їхня поведінка часто спрямована на підтримку і підвищення свого статусу, що може призводити до маніпуляцій та поверхневих міжособистісних зв'язків. Оскільки нарцисичні особистості часто прагнуть контролювати оточення, їхні міжособистісні взаємодії здебільшого зумовлені бажанням утримувати свою домінуючу позицію, а не створенням глибоких та взаємозбагачувальних відносин.

А особи з низьким рівнем нарцисизму характеризуються більшою скромністю, здатністю до самокритики та меншою потребою в зовнішньому визнанні. Вони, як правило, мають більш розвинену емпатію та здатність до саморефлексії, що дозволяє їм будувати більш глибокі та здорові міжособистісні відносини. Ці особи менш схильні до маніпуляцій і не намагаються домінувати в соціальних ситуаціях, оскільки вони більше орієнтовані на взаєморозуміння та підтримку. Низький рівень нарцисизму також часто асоціюється з більш високим рівнем психологічної адаптації та здатністю до конструктивного реагування на критику.

Висновки до другого розділу

Завдяки ряду психоаналітичних методик, застосованих у цьому дослідженні, були вивчені особливості нарцисизму та його психологічні аспекти, які, ймовірно, виявляються через емоційність, рівень суб'єктивного контролю, індекс задоволеності життям та особистісні фактори.

За результатами кореляційного аналізу було виявлено найбільш позитивні кореляції з показниками цих характеристик у таких аспектах ідентичності, як Н1 (безпорадне Я), Н2 (втрата емоційного контролю та мотивації), Н5 (незначне Я), Н12 (нарцисичний), Н17 (захист від іпохондричного стресу), «Страх» (С), «Гнів» (Г) та «Сум» (П). Ці самозахисні характеристики продемонстрували значну позитивну кореляцію на рівні 1%, що є ознакою активації механізмів самозахисту особистості, яка проявляє достатні резерви гніву та помсти, навіть за умови повного контролю. Вони ефективно контролюють емоційні реакції на злість, невдачі, розчарування чи задоволення. Відомо, що людина, яка здатна відчувати емоції через «радість», є емоційно зрілою (Лущикова Д.В., 2009), що свідчить про те, що сильна нарцисична особистість здатна краще протистояти втраті самоконтролю та обставинам, які можуть паралізувати її діяльність, зосереджену на собі. Взаємозв'язок цих показників визначає основні риси нарцисизму, такі як дистанція від співрозмовників, знецінення емоцій інших, надмірна гордість і нетерпимість до критики, слабка емпатія, супроводжувана заздрістю, дратівливість, включаючи ненависть і неприязнь до потреб інших. За результатами нашого дослідження ці характеристики в основному визначаються емоційними станами «гніву», «страху» та «суму».

Усі показники нарцисизму продемонстрували суттєву негативну кореляцію лише на рівні 5% із такими показниками, як інтерес до життя (І), досягнення цілей (PDC), відповідність між поставленими та досягнутими цілями (UPDC), позитивна оцінка себе та своїх вчинків (ПОС), загальний контекст настрою (ЗФН) і загальний індекс задоволеності життям. Це пояснює явища незадоволення досягненнями, недостатню увагу до самоконтролю в

екстремальних ситуаціях, байдужість до оцінки соціальних досягнень інших та беземоційність до оточення.

Більшість негативних асоціацій було виявлено між нарцисизмом та локусом контролю, зокрема: загальна інтерналізація (Із), інтерналізація результатів (Ід), внутрішні процеси в умовах розлому (В), внутрішнє спілкування в сімейних відносинах (Ка), взаємини в трудовому середовищі (IV), внутрішня динаміка міжособистісних відносин (Їм). Лише індекси Н9 (значне Я) ($p < 0,05$) та Н19 ($p < 0,01$) продемонстрували позитивний зв'язок з індексом Ім (внутрішня особистість у сфері міжособистісних взаємин). Ця закономірність могла бути зумовлена нереалістичним перебільшенням рівня комунікабельності, недостатньою зовнішньою привабливістю, демонстрацією відповідності, низькою толерантністю до оточення, навіть до членів родини, а також демонстрацією повної байдужості до невдач, критики з боку родини чи близьких людей, нечутливістю до потреб інших.

Щодо структури особистісного фактора, то серед нарцисичних показників (Н8 – архаїчна відстороненість, Н5 – незначне его, Н2 – втрата контролю над емоціями та імпульсами) та деяких особистісних факторів Л+ (сумніви), О+ (тенденція до провини), Q1+ (реалізм), Q4+ (сила), Н+ (мужність), QII+ (тривога) можна зазначити, що через певні аспекти різних властивостей особистості вони супроводжуються ознаками емоційного неблагополуччя, зниженням цілісності особистості, з такими симптомами, як імпульсивність, неточність, дратівливість, роздратованість, енергійність і надмірна захищеність.

Результати, здобуті завдяки кореляційному аналізу, стали основою для проведення якісного аналізу з використанням «основного» та «профільного» підходів, на основі яких було визначено психологічні особливості осіб з високим та низьким рівнем нарцисизму, а також психологічні особливості особистості. Фактори, що визначаються нарцисизмом, були також вивчені.

Для осіб з вираженим нарцисизмом властиве переважання агресії, почуття тривоги та активація всіх захисних механізмів під впливом

негативних емоцій, пов'язаних із образою, соромом, приниженням і розчаруванням. Ці емоційні реакції спрямовані на стабілізацію структури їхнього «Я» та захист від нарцисичних травм, таких як втрати самооцінки чи особистісної цілісності. Агресія, в цьому контексті, виконує роль захисного механізму, що дозволяє відновити рівновагу в особистісному сприйнятті. Водночас агресія може мати конструктивний характер, оскільки вона контролює поведінку, емоційні реакції та потреби, дозволяючи індивіду забезпечувати свої інтереси й самопочуття, не даючи можливості зовнішнім обставинам чи іншим людям знецінювати його особисту значущість. Ці люди проявляють такі риси, як імпульсивність, енергійність, експресивність, рішучість і наполегливість. Вони здатні продемонструвати сміливість, підприємливість, комунікабельність, готовність до ризику, відкритість і довіру під час спілкування, а також тверду рішучість у стресових ситуаціях, інтуїцію, хитрість, досвід та розум. Однак усі ці риси супроводжуються постійним відчуттям провини, схильністю до страху, емоційною експресією, змінами настрою, вразливістю та почуттям вини. Вони краще захищені від втрати самоконтролю в умовах, які можуть паралізувати їхню здатність керувати емоціями.

Люди з низьким рівнем нарцисизму не мають схильності до заздрості, оскільки вони менш орієнтовані на порівняння себе з іншими і зазвичай не потребують зовнішнього підтвердження своєї важливості. Їхній страх проявляється тільки іноді, і вони сприймають інших як не надто загрозливих, що дозволяє їм залишатися більш емоційно збалансованими. Однак ця оцінка не завжди застосовна до всіх ситуацій, оскільки в певних умовах вони можуть відчувати конкуренцію або загрозу з боку оточуючих. Тим не менш, вони здатні позитивно оцінювати свій соціальний імідж, регулювати свою діяльність відповідно до соціальних норм і мінімізувати соціальне уникнення, завдяки здатності до адаптації та конструктивної взаємодії з іншими.

Гіпотетичні аспекти нарцисизму, як ми теоретично визначили через задоволеність життям і впевненість у контролі, не знайшли достатнього

підтвердження в результатах емпіричних досліджень. Виняток склала емоційність, яка є визначальним фактором у прояві нарцисизму. Це підтверджують теоретичні дослідження, згідно з якими емоційність є частиною темпераменту, поряд із психічною активністю, і, згідно з емпіричними даними, відіграє системну роль у характеристиках особистості. Емоційна залежність, яка формується під впливом певних емоцій, визначає поведінку людини в контексті її взаємодії з оточуючими. Нарцисичні риси визначаються емоційними реакціями. Це змушує осіб з високим рівнем самооцінки переглядати свою поведінку, що є важливим аспектом нашого дослідження.

Розуміння психологічних особливостей нарцисичних осіб та впливу емоційних режимів на різноманітні риси нарцисичної особистості включає в себе відповідно підібрані та ретельно застосовані психологічні впливи в кожній конкретній життєвій ситуації.

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що концепт "Я" може бути трактований як універсальна і ключова складова ідентичності з погляду сучасних психологів.

Основою нашого дослідження стала гіпотеза, згідно з якою нарцисизм є рисою особистості, що визначається такими факторами, як задоволеність життям, рівень суб'єктивного контролю та емоційна чутливість.

Емпіричне вивчення нарцисизму та його психологічних аспектів здійснювалося у три етапи: підготовчий етап, етап аналізу та етап інтерпретації.

Для дослідження аспектів нарцисизму був обраний ряд психоаналітичних методик, «Тест оцінки нарцисизму» (за матеріалами В. Вуда, Н. Залуцької, А. Вукса); «Тестування рівня суб'єктивного контролю» (Є. Бажин із співавторами). «Тест індексу задоволеності життям – ІЖУ» Н. Паніною; «Тест чотиристоронньої чутливості» О. Саннікової; «Методологія багатфакторного дослідження особистості» Р. Кеттела;

Було виявлено значну негативну кореляцію між показниками нарцисизму, орієнтованістю на контроль і індексом задоволеності життям. Це свідчить про те, що вищий рівень нарцисизму та сильніше прагнення до контролю можуть бути пов'язані з нижчим рівнем задоволеності життям. Така взаємозалежність може пояснюватися тим, що люди з вираженим нарцисизмом часто орієнтовані на зовнішнє визнання і підтвердження своєї значущості, що може викликати почуття незадоволення, коли ці потреби не задовольняються. Крім того, схильність до контролю може створювати стрес і тривогу, оскільки таким особам важко приймати непередбачуваність життя, що також негативно впливає на їхнє самопочуття та загальну задоволеність життям.

За допомогою якісного аналізу були досліджені психологічні риси осіб з різним рівнем нарцисизму. Цей аналіз дозволив виявити ключові особливості поведінки та емоційного реагування, що відрізняють людей з високим і

низьким рівнем нарцисизму. Для осіб з високим рівнем нарцисизму характерні надмірна самовпевненість, потреба в постійному визнанні та захопленні з боку оточення, а також низький рівень емпатії та схильність до маніпулювання соціальними взаємодіями. У свою чергу, особи з низьким рівнем нарцисизму часто проявляють більшу скромність, емоційну стабільність і здатність до саморефлексії, що дозволяє їм підтримувати здоровіші міжособистісні стосунки і адаптуватися до соціальних норм без потреби в зовнішньому визнанні.

Підтверджено, що емоції мали ключову роль у розвитку нарцисичних властивостей особистості. Це можна пояснити специфікою емоційності, яка, разом з психічною діяльністю, є частиною темпераменту та відіграє важливу роль у формуванні системи, пов'язаної з особистісними характеристиками. Емоційна залежність, яка виникає через надмірну чутливість до оцінки оточуючих, може стати основою для нарцисичних тенденцій, оскільки такі особи часто шукають зовнішнє підтвердження своїх досягнень і цінності, що може призводити до формування нестабільної самооцінки, яка залежить від зовнішніх факторів.

На основі проведеного дослідження, нами було надано психологічну характеристику досліджуваним групам:

Для осіб з вираженим нарцисизмом властиве переважання агресії, почуття тривоги, активація всіх захисних механізмів під впливом негативних емоцій, пов'язаних із образою, соромом, приниженням і розчаруванням. Ця реакція стабілізує структуру його «Я» та захищає індивіда від нарцисичних травм та втрати особистісної цілісності. Водночас агресія має конструктивний характер, оскільки вона контролює поведінку, емоційні реакції та потреби. Оскільки агресія активована, вона забезпечує оптимальний рівень опору ситуаціям, які можуть паралізувати функціонування нарцисичної особистості. Ці люди проявляють такі риси, як імпульсивність, енергійність, експресивність, рішучість і наполегливість. Вони здатні продемонструвати сміливість, підприємливість, комунікабельність, готовність до ризику,

відкритість і довіру під час спілкування, а також тверду рішучість у стресових ситуаціях, інтуїцію, хитрість, досвід та розум. Однак усі ці риси супроводжуються постійним відчуттям провини, схильністю до страху, емоційною експресією, змінами настрою, вразливістю та почуттям вини. Вони краще захищені від втрати самоконтролю в умовах, які можуть паралізувати їхню здатність керувати емоціями. Водночас нарцисичні особистості постійно використовують механізми психологічного захисту у відносинах з іншими та намагаються дистанціюватися від зовнішніх процесів, які можуть загрожувати їхній особистісній цілісності. Високий суб'єктивний контроль у людей з високим рівнем ідентичності допомагає їм розуміти, що основні події в їхньому житті є результатом їхніх особистих дій, і тільки вони можуть ними керувати, відчуючи таким чином свою відповідальність за ці події та весь життєвий процес.

Люди з низьким рівнем нарцисизму не мають схильності до заздрості. Їхній страх проявляється тільки іноді, і вони сприймають інших як не надто загрозливих. Однак ця оцінка не завжди застосовна до всіх ситуацій, що дозволяє їм позитивно оцінювати загальний соціальний імідж, регулювати свою діяльність і мінімізувати соціальне уникнення. Навіть за сильного стресу люди з низьким нарцисизмом здатні зберігати самоконтроль і керувати своєю поведінкою. Для цих осіб характерні співпереживання, емпатія, емоційна залученість, розвиток потреби у спілкуванні, інтерес до інших людей, бажання ділитися своїми думками, переконаннями та настроями. Вони здатні до співчуття, терпимості до себе й оточуючих, можуть уявити себе в різних ситуаціях, діяти відповідно до інтуїції. Вони характеризуються витонченістю, досвідченістю, розважливістю, вмінням адаптуватися до суспільних норм, інтуїцією у взаємодії з оточенням, честолобством та обережністю. Для них властивий високий рівень самоконтролю в поведінці. Вони дотримуються встановлених правил і норм, планують свої дії свідомо, контролюють емоції, звертають увагу на соціальний статус, цілеспрямованість, працездатність та відповідальність. Для цих осіб основним критерієм є здоров'я. Вони вважають,

що несуть велику відповідальність за своє фізичне благополуччя. Проте, хоча вони можуть звинувачувати себе у своїх хворобах, вони не звинувачують оточуючих у своїх невдачах і зазвичай переносять відповідальність за міжособистісні проблеми на ситуації чи інших людей.

Отримані результати відповідають даним інших досліджень, що стосуються проблеми нарцисизму та її психологічних аспектів, але водночас доповнюють їх, адже відображають особливості психології осіб з різним рівнем нарцисизму. Різні рівні нарцисизму можуть виявлятися у різних формах самосприйняття та самооцінки, що, у свою чергу, впливає на взаємодію з оточенням і внутрішню гармонію особистості. Перспективним є розширене вивчення аспектів нарцисизму та індивідуально-психологічних особливостей цього явища, зокрема в контексті того, як нарцисичні риси взаємодіють з іншими психологічними характеристиками та соціальними умовами. Це дозволить більш глибоко розуміти механізми формування і розвитку нарцисизму та його вплив на загальний стан психічного здоров'я та соціальної адаптації індивідів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамченко С. М. Сучасні психоаналітичні дослідження проблеми нарцисизму. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2012. Вип. 36. С. 59-66.
2. Болтівець С. І. Нарцисизм. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020.
3. Бабчук О.Г. Особливості толерантності осіб з різними типами емоційності: дис.. канд.психол.наук:19.00.01/ Одеса, 2012. 221с.
4. Белоусова Р.В. Індивідуально-типові особливості комунікативної креативності: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 /; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського м.Одеса. О., 2004. 19 с.
5. Бикова С. В. Саннікова О. П. Психологічна діагностика стійкої схильності до ризику: апробація оригінальної методики. Проблеми гуманітарних наук : наук. зап. Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич: Ред. видав. відділ ДДПУ імені І. Франка, 2008. Вип. 19. Психологія. С. 4-15.
6. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. №1. С. 124-129
7. Василенко І.А. Психологічні особливості емоційності і товарищескості дітей молодшого шкільного віку: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол.наук: спец.19.00.07/ Одеса, 2005.19с.
8. Гладка Н. В. Нарцисизм на межі між літературознавством і психологією. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 11 [198] Ч. II С. 25-30.
9. Гордієнко І. О. Самоприйняття та нарцисизм: співвідношення показників. *Проблеми сучасної психології особистості*. Вип. 8: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та студентів (25-26 травня 2017). Одеса : ВМВ, 2017. С. 62-67.

10. Децик М. П. Саннікова О. П., Пошук індивідуальних відмінностей у проявах нарцисизма. *Проблеми сучасної психології особистості*: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. мол. учених та студентів. Вип. 9 (17-18 травня 2018 р.). Одеса : ВМВ, 2018. С. 16- 22.
11. Енциклопедія сучасної України. Нарцисизм. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=71142
12. Емішянц О.Б. Зв'язок психологічного клімату з індивідуально-психологічними характеристиками особистості // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки : [збірник наукових праць]. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 41 (65). С. 53-59
13. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності. Київ.: Міленіум, 2004. 265с.
14. Каліна Н.Ф. Основи психотерапії. Київ: Ваклер, 1997. 272с.
15. Католик Г. В., Кисіль З. Р. Глобалізація і нація: психотерапевтичний погляд на Я-концепцію сучасника (на основі аналізу психотерапевтичних кейсів). *Психологія особистості*. 2019. №2. С. 203– 243.
16. Керечан О. Гештальттерапія нарцисичних розладів. *Психологія особистості*. 2011. 1 (2). С.138 – 144.
17. Клименко М. Р. Особливості саморегуляції «здорового» нарцисизму. *Проблеми сучасної психології*, 37, 2017.С. 142-155.
18. Коширець В.В. Структурно-функціональна організація особистісного простору людини. Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід: матеріали І-ої міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНПУ, 2013. С. 366-368.
19. Король Л. Причини формування нарцисичної особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 263–266.

20. Клименко М. Р. Нарцисична саморегуляція особистісного самоздійснення *Психологія особистості*. 2018. № 1. С. 44-51.
21. Католик Г., Живко З., Одинцова Г. Особливості прояву депресивності у нарцисичних осіб: дослідження в часі війни. *Вчені записки Університету «КРОК»*, (2(70), 2023. 147–158.
22. Лазаренко О. Процесуальність у гештальттерапії депресій осіб з нарцисичним розладом особистості. 2018. URL: <http://orgpsy.org/articles/protsesualnist-u-geshtaltterapiyi-depresij-osib-z-nartsisichnim-rozladomosobistosti/>.
23. Лісовенко А. Ф. Заздрість та нарцисизм. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. 2016. № 2-3. С. 83-90.
24. Моляко В.О. Психологічні проблеми конструювання образу світу (загальні положення робочої концепції). *Актуальні проблеми психології. Т.12. Психологія творчості*. Вип.24. 2018.С.5-18.
25. Михайлова О.І. Психологія життєвої кризи: навчально-методичні матеріали. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 57 с.
26. Меленчук Н. І., Беленцова О. В. Нарцисизм як предиктор авантюристичності особистості. *Проблеми сучасної психології особистості. Ресурси та чинники психологічного благополуччя особистості: матеріали Всеукраїнської наук.–практ. конф.* (21 березня 2019 р.). Одеса : ВМВ, 2019. С. 113-120.
27. Маланьїна Т. Нарцисизм як компонент міжособистісних стосунків учителя // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. Т.2. С. 85–90
28. Майерс, Д. (2011). Соціальна психологія. <https://library.nusta.edu.ua/depository/%D0%9E%D1%86%D0%B8%D1%84%....PDF>
29. Меднікова Г. І. Взаємозв'язок самооцінки і рівня домагань як предмет психологічних досліджень *Вісник ХДПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків: ХДПУ, 2001. Вип. 6. С. 57-61.

30. Меленчук Н.І. Нарцисичні прояви авантюристів. *Наука і освіта*. Одеса. 2015. №10. С.91-97
31. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство : Посібник К. : Академвидав, 2003. 392 с.
32. Психологія: Навч. посіб. / О.В. Винославська, О.А. Бреусенко-Кузнєцов, В.Л. Зликов та ін.; За наук. рад. О.В. Винославської. 2-е вид., перероб. та доповн. Київ: Фірма ІНКІОС, 2009. 390 с.
33. Приходько, Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. К.: Каравела, 2020. 418 с.
34. Психологія життєвої кризи /відп.ред. Т.Титаренко. Київ: Агропромвидав України. (2018). 348с.
35. Рамнеро, Й.,Торнеке, Н. Основи людської поведінки : для практикуючих психологів. Київ: Вид-во «Діалектика» 2021.288с.
36. Розвиток особистості в контексті життєвих ситуацій. / Укл. Н. В. Гришина.2021. С.279-285.
37. Роменець В.А. Вчинок і світ людини .Основи психології: Підручник. /За ред.. О.В.Киричука, А.В.Роменця. 4-е вид.,стереотип.К.: Либідь,1999.С.383-402.
38. Саннікова О.П. Феноменологія особистості: Вибрані психологічні праці. Одеса: СМІЛ, 2003. 256 с.
39. Смольницька О.О. Перверзний нарцисизм на прикладі образів у вибраних класичних і сучасних творах: психоаналітичний аспект *Філологічні трактати* 2019. Т.11, №3-4. С. 111-131.
40. Саннікова О. П. Актуальні проблеми психології особистості : теорія, досвіт, практика : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.). Одеса :ФОП Бєлий А.Є., 2022. 168 с.
41. Свинаренко Ю.В. Поняття нарцисизм та його характеристика/*Психологічне консультування і психотерапія*. 2014. Вип. 1–2. С.265–271.

42. Свиначенко Ю. В. Особливості нарцисичної регуляції особистості дівчат з різним типом прихильності до партнера // *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 3. С. 486–493
43. Смульсон М. Л. Дослідження ментальної моделі світу методом наративізації. /*Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика* / за ред. Н. В. Чепелевої. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. Т. 2, вип. 6. С. 25–34.
44. Смольницька О. Нарцисизм і язичницька Аніма в народних казках: юнгіанський аналіз // *Філологічні обрії: Збірник наукових праць*. Вип. 4. Кривий Ріг, 2010. С. 204–206.
45. Швалб Ю.М. Психологічні моделі соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. 17, вип 38. С.503-517
46. Єрмакова, Н., & Мережкіна, А. Феномен нарцисизму в зарубіжній та вітчизняній психологічній науці. *Молодий вчений*, 12 (52). 2017. 71-75.
47. Abraham K. Selected Papers of Karl Abraham. London, Hogarth Press, 1973.
48. Ahn, H., Kwolek, E. A., & Bowman, N. D. Two faces of narcissism on SNS: The distinct effects of vulnerable and grandiose narcissism on SNS privacy control. *Computers in Human Behavior*, 45. 2015. 375–381.
49. Ames, D. R. , Rose, P., Anderson, C.P. The NPI-16 as a short measure of narcissism. *Journal of Research in Personality*, 40(4). 2006. 440-450
50. Deneke F.-W., B. Hilgenstock. Das Narzissmusinventar. Bern: Hans Huber, 1989. 84 s. URL: <https://forpsy.ru/works/indexsfunktsionirovaniya-self-sistemyi>.
51. Grieve, R., March, E., & Watkinson, J. Inauthentic self-presentation on Facebook as a function of vulnerable narcissism and lower self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 102. 2020. 144–150.
51. Jones E. The God Complex: The Belief that One is God, and the Resulting Character Traits. In *Essays in Applied Psycho – Analysis Vol. 2*, London, Hogarth Press, 1951.

52. Kohut H. *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press, 1971.

53. Kohut H., Wolf E.S. The disorders of the self and their treatment: an outline. *The International Journal of Psychoanalysis*. 1978. Vol. 59. P. 413-425.

54. Klein M. (1957). Envy and gratitude. *In The Writings of Melanie Klein*. Vol. 3, Envy and Gratitude and Other Works. London: Hogarth Press. 18. Klein M. (1952). Vol 3, Envy and Gratitude and Other Works. London: Hogarth Press.

55. Kernberg O. F. Contrasting viewpoints regarding the nature and psychoanalytic treatment of narcissistic personalities. *Journal of the American Psychoanalytical Association*, 222. 1974. P. 255-267.

56. McWilliams N. *Psychoanalytic diagnosis, understanding personality structure in the clinical process* (2nd Ed.). New York, NY: The Guildford Press. 2011. 426 p.

57. Miller J. D., Maples J. Trait personality models of narcissistic personality disorder, grandiose narcissism, and vulnerable narcissism. *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments*. John Wiley & Sons, Inc. 2011. P. 71-88

58. Miller, J. D, Hoffman, B. J, Gaughan, E. T, Gentile, B., Maples, J., Campbell W. K. Grandiose and vulnerable narcissism: a nomological network analysis. *Journal of Personality*, 79(5). 2011. P. 1013-1042.

59. Henseler H. *Narzisstische Krisen. Zur Psychodynamik des Selbstmords*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag GmbH, 2000. 208 S. URL: <https://forpsy.ru/works/indeks-funktsionirovaniya-self-sistemyi>.

60. Eaton N. R., Rodriguez-Seijas C., Krueger R. F., Campbell W. K., Grant B. F., Hasin D.S. Narcissistic Personality Disorder and the Structure of Common Mental Disorders. 2017. *Journal of Personality Disorders*, 31(4) 1-13

61. Caligor E, Levy K. N, Yeomans F. E. Narcissistic personality disorder: diagnostic and clinical challenges. *The American Journal of Psychiatry*, 172(5). 2015. P. 415–422.

62. Casale, S., Fioravanti, G., Rugai, L. (2016) Grandiose and Vulnerable Narcissists: Who Is at Higher Risk for Social Networking Addiction? *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(8), 510-515.

63. Freud S. On Narcissism. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume XIV (1914-1916): On the History of the Psycho-Analytic Movement, Papers on Metapsychology and Other Works, p. 67-102.

64. Fossati, A., Somma, A., Borroni, S., & Markon, K. E. (2017). On studying narcissism in personality inventories rather than the Narcissistic Personality Inventory: Reply to Miller and Lynam. *Psychological Assessment*, 29(11), 1417–1419.

65. Sannikova O. Individual-typical variations of narcissism. *Hayka i osvima*. Одеса. 11. 2017/CLXIV. C.179-186

66. Sherman, E. D., Miller, J. D., Few, L. R., Campbell, W. K., Widiger, T. A., Crego, C., & Lynam, D. R. Development of a Short Form of the Five-Factor Narcissism Inventory: The FFNI-SF. *Psychological Assessment*, 27(3). 2015. 1110–1116.

67. Triandis H. C. Collectivism and individualism: A reconceptualization of a basic concept in cross-cultural psychology. / Triandis. // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1988. – №54.

68. Wink, P. (1991). Two Faces of Narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 590–597.

69. Wolven, K. E. (2015). Grandiose and Vulnerable Narcissism: Where Do the Emotional Differences Lie? *Psychology Theses*. Aiken, SC: University of South Carolina.

70. Zajenkowski, M., & Szymaniak, K. Narcissism between facets and domains. The relationships between two types of narcissism and aspects of the Big Five (2019). *Current Psychology*, pp. 1–10. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s12144-019-0147-1>